

Eigen kracht versterken jeugd en ouders

Wat weten we? Literatuuronderzoek naar de stand van zaken.

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding	4
2. Ontwikkelingen in het jeugdbeleid	6
2.1 Jeugdbeleid voor 2000	6
2.2 Beleidskader Jeugdzorg 2000-2003	6
2.3 Draagkracht en inbreng jongeren en ouders	7
2.4 Intrede van de term 'eigen kracht'	7
2.5 Eigen kracht in de Jeugdwet	8
3. Het concept 'eigen kracht' en de verschillende verschijningsvormen	10
3.1 Eigen kracht en empowerment	10
3.2 Eigen kracht en versterking van het sociale netwerk	11
3.3 Definiëring van eigen kracht	11
4. Interventies, methoden en instrumenten gericht op het versterken van eigen kracht	13
4.1 Interventies: wat werkt?	13
4.2 Methodes en instrumenten om eigen kracht te versterken en benutten	14
4.3 Instrumenten om eigen kracht te meten	19
5. Onderzoek naar het versterken van eigen kracht bij jeugd en ouders sinds de transitie	21
5.1 Onderzoek Kinderombudsman	21
5.2 Onderzoeken naar kwetsbare gezinnen	23
5.3 Cliëntervaringsmonitors	24
5.3.1 Landelijke rapportage cliëntervaringsonderzoeken Jeugdwet 2016	24
5.3.2 Cliëntervaringen in pilotgemeenten	25
5.4 Monitor Transitie Jeugd	26
6. Antwoorden op onderzoeksvragen	27
7. Conclusies en aanbevelingen	31
Literatuur	34
Bijlagen	
Bijlage 1. Zoektermen	36
Bijlage 2. Vragen aan jongeren over de kwaliteit van hulp/ondersteuning, eigen kracht, effecten op zelfredzaamheid, zelfregie en eigen verantwoordelijkheid	37

Samenvatting

Zoals we uit het historisch onderzoek naar het begrip ‘eigen kracht’ kunnen leren, heeft het begrip een lange geschiedenis, in vele verschijningsvormen: van het voorkomen van hospitalisatie, naar empowerment en het versterken van sociale netwerken. In de transformatie wil men bereiken dat het gebruik van (intensieve) hulp afneemt door onder andere de eigen kracht te versterken: de eigen verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid en zelfregie van ouders, jeugd en hun sociale netwerk. De functie van het versterken en gebruikmaken van de eigen kracht van jeugd, ouders en netwerk is door de jaren heen hetzelfde. Het zorgt ervoor dat de hulp of ondersteuning resulteert in duurzame oplossingen en een grotere zelfredzaamheid, omdat de hulp beter aansluit bij de eigen leefwereld, eigen kennis, eigen inzichten, eigen mogelijkheden en eigen oplossingen. En het biedt bescherming tegen het ontstaan van (nieuwe) problemen. Samen beslissen over de hulp of ondersteuning motiveert en draagt bij aan het effect ervan.

Uit diverse onderzoeken blijkt dat er beperkingen zijn aan het inzetten van eigen kracht. Bijvoorbeeld bij kinderen die onveilig opgroeien bij verslaafde ouders. Maar ook bij ouders die het even helemaal niet meer zien zitten en uitgeput zijn of over een zeer beperkt sociaal netwerk beschikken. Ook wanneer er specialistische hulp nodig is, zijn de mogelijkheden van het inzetten van eigen kracht beperkt. Toch is het bijzonder van belang om de beperking, maar zeker ook het nut van de eigen kracht consequent in beschouwing te nemen.

Verschillende studies laten zien dat het inzetten en versterken van de eigen kracht van jeugd, ouders en het sociale netwerk in de hulpverlening nog te weinig gebeurt en te weinig benut wordt.

Er is ook sprake van een paradox. Versterken en benutten van eigen kracht van jeugd en ouders is niet iets van jeugd en ouders alleen. Beroepsopvoeders en andere professionals spelen in de versterking eigen kracht een belangrijke rol.

Of de eigen kracht van jeugd en ouders met de decentralisatie daadwerkelijk versterkt wordt, kan op grond van de op dit moment beschikbare kennis nog niet vastgesteld worden. De uitvoering staat nog in de kinderschoenen. Gemeenten en professionals lijken er nog onvoldoende in te slagen handen en voeten te geven aan het begrip. Aanwezige kennis is versnipperd, landelijk onderzoek is zeer beperkt aanwezig, en er missen nog duidelijke indicatoren op grond waarvan vastgesteld kan worden of met de transformatie de eigen kracht van ouders en jeugd versterkt wordt.

Op grond van het beschikbare onderzoek, zijn er echter wel enkele punten te benoemen die gericht zijn op het versterken van de eigen kracht van jeugd en ouders, en die aandacht behoeven om de transformatiedoelen te bereiken.

1. Inleiding

Het versterken van de eigen kracht van jeugdigen, ouders, gezinnen en hun omgeving is een belangrijke prioriteit van het huidige jeugdbeleid. Uitgaan van eigen verantwoordelijkheid en eigen mogelijkheden (oftewel: van de eigen kracht) van jeugdigen en hun ouders, met inzet van hun sociale netwerk is, naast preventie, een van de transformatiedoelen uit de Jeugdwet.

Hoe is dat zo gekomen, waarom heeft eigen kracht deze prioriteit gekregen?

Wat is het idee achter het inzetten op eigen kracht?

Als belangrijkste reden voor de toegenomen aandacht voor eigen kracht van burgers worden in de Nederlandse literatuur de volgende ontwikkelingen genoemd (Denktank Transformatie Jeugdinstel, 2014; Laffra & Nikken, 2014; Brink, 2013):

- afnemende verantwoordelijkheid van de burger door de huidige verzorgingsstaat
- de dure specialistische jeugdzorg
- bezuinigingen.

Uitgangspunt is dat jeugd en opvoeders regie houden over hun eigen leven en zoveel mogelijk zelf én samen met hun netwerk opgroeien, opvoeden én alledaagse opvoedingsproblemen oplossen. Het is de bedoeling dat afhankelijkheid van overheid en professionele zorg afneemt doordat de eigen kracht van jeugd, ouders en sociale omgeving versterkt is. Daarnaast moet het bescherming bieden tegen nieuwe problemen.

Versterking van eigen kracht is niet alleen een doel van de transformatie, maar ook een belangrijk doel van de jeugdhulp. De gedachte hierachter is dat hulp gericht moet zijn op het versterken van het probleemoplossend vermogen van jeugdigen en opvoeders, en van hun sociale netwerk. Op die manier kunnen duurzame effecten gesorteerd worden, en kan zoveel mogelijk worden voorkomen dat jeugdigen en opvoeders in de duurdere specialistische hulp terechtkomen (Van Yperen, Wijnen & Hageraats, 2016).

Om na te gaan in hoeverre met de decentralisatie van de jeugdhulp de eigen kracht van jeugd en ouders daadwerkelijk wordt versterkt, voert het Nederlands Jeugdinstuut op verzoek van Pro Juventute een meerjarig onderzoek uit. In dit onderzoek staan drie thema's centraal, uitgewerkt in deelvragen:

1. Goede vraagverkenning en planning

- a. Worden de vragen en problemen volgens de jeugdige en het gezin goed in kaart gebracht?
- b. Komt dat samen in een oplossingsgericht plan van de jeugdige en het gezin, daarbij waar nodig ondersteund door professionals?
- c. Is met de jeugdige en het gezin, eventueel met hulp van een onafhankelijke cliëntondersteuner, in kaart gebracht wat de eigen kracht is van de jeugdige, het gezin en hun netwerk, is daar overeenstemming over en is dat plan op basis daarvan gemaakt?
- d. In hoeverre kan dat plan volgens de jeugdige en het gezin daadwerkelijk tot versterking van de eigen kracht leiden?

2. Samenhangende en doelgerichte hulp

- a. Wordt één-gezin-één-plan daadwerkelijk als uitgangspunt voor de hulp genomen?
- b. Worden de oorzaken van de problemen van de jeugdige en het gezin daarin duidelijk aangepakt en worden de aanwezige krachten daadwerkelijk benut?
- c. In hoeverre wordt het plan daadwerkelijk uitgevoerd en wordt daarbij gebruikgemaakt van de eigen kracht van de jeugdige, het gezin en/of hun netwerk?
- d. Is de daarvoor benodigde ondersteuning voldoende of lang genoeg beschikbaar, vindbaar en laagdrempelig toegankelijk?

3. Effectieve hulp

- a. Wordt er regelmatig gekeken of de doelen van de cliënt – die in het plan zijn geformuleerd – worden of zijn bereikt?
- b. Welk resultaat hebben cliënten van de hulp ervaren – wat is er veranderd?
- c. Is hun eigen kracht in hun ogen inderdaad versterkt? Zo ja, in welk opzicht en wat heeft er gewerkt? Zo nee, wat heeft er ontbroken?
- d. Wordt de hulpverlening goed afgesloten, zijn er duidelijke afspraken over nazorg?

Om de geschiedenis en stand van zaken in kaart te brengen van het onderwerp ‘versterking eigen kracht van jeugd en ouders’ heeft het Nederlands Jeugdinstituut een literatuurstudie uitgevoerd. Daarin hebben we ons gericht op:

- ontwikkelingen in het jeugdbeleid met betrekking tot het inzetten op eigen kracht;
- de betekenis van het begrip ‘eigen kracht’ en daaraan gerelateerde begrippen;
- middelen en methoden die ingezet worden om de eigen kracht van ouders en jeugdigen te versterken, en de effectiviteit daarvan;

instrumenten om eigen kracht te meten en beschikbaar onderzoek naar cliëntervaringen en tevredenheid voor zover die antwoord geven op de bovengenoemde onderzoeksvragen.

Voor de literatuurstudie beperkten we ons tot een quickscan van gedocumenteerde kennis over bovengenoemde onderwerpen, uit de periode na het jaar 2000. We voerden een systematische literatuursearch uit op basis van zoektermen (zie bijlage 1). Daarbij raadpleegden we bronnen in Nederlandse databanken, Nederlandse tijdschriften op het jeugdterrein, rapporten van instituten die onderzoek doen bij jeugd en opvoeders in de jeugdzorg, en rapporten van organisaties die de transformatie volgen.

In deze publicatie beschrijven we de resultaten van deze literatuurstudie en beantwoorden we voor zover mogelijk bovenstaande onderzoeksvragen. Deze literatuurstudie gebruiken we als een nulmeting in het meerjarige onderzoek.

We hopen hiermee:

1. een beknopt overzicht te geven van aanwezige kennis op het gebied van ‘eigen kracht’ binnen het jeugdbeleid over de jaren heen;
2. het begrip ‘eigen kracht’ af te bakenen;
3. een overzicht te geven van methoden en middelen die ingezet worden om de eigen kracht van jeugd en opvoeders te versterken;
4. uitkomsten te presenteren van onderzoek naar de vraag of de eigen kracht vanuit het perspectief van jeugdigen en opvoeders wordt versterkt.

In de slotbeschouwing formuleren we op grond van deze literatuurstudie, enkele punten die de komende tijd extra aandacht behoeven om de transformatiedoelen met betrekking tot het versterken van eigen kracht bij jeugd en ouders daadwerkelijk te kunnen bereiken.

2. Ontwikkelingen in het jeugdbeleid

Het concept 'eigen kracht' heeft, in verschillende verschijningsvormen, een geschiedenis in beleidsteksten. In de periode vanaf 2000 wordt er in de teksten voor landelijk jeugdbeleid, in verschillende bewoordingen, gewezen op het belang van de eigen kracht en het sociale netwerk.

2.1 Jeugdbeleid voor 2000

Al in 1976 wordt in het eindrapport van de Gemengde interdepartementale werkgroep jeugdwelzijnsbeleid (opgericht in 1974) genoemd dat in de hulpverlening de zelfstandigheid en de eigen relaties van de cliënt zo min mogelijk aangetast moeten worden. Om dat te bereiken moet de hulpverlening zo veel mogelijk in of zo dicht mogelijk bij de eigen leefomgeving gegeven worden, waarbij er gebruikgemaakt moet worden van bestaande relaties en contacten.

Jeugdwelzijn moet tegemoetkomen aan de behoefte aan zelfontplooiing, zelfverantwoordelijkheid, spel, ontwikkeling en vorming, contact en maatschappelijke participatie (Gemengde interdepartementale werkgroep jeugdwelzijnsbeleid, 1976).

In 1989 wordt door het ministerie van Justitie en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in de Wet op jeugdhulpverlening bij de beleidsvorming onder andere genoemd dat het eigen initiatief en de verantwoordelijkheid van de burgers bevorderd worden, 'met inachtneming van waarborgen voor deugdelijkheid, doelmatigheid en democratisch functioneren' (Ministerie van Justitie & ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 1989).

2.2 Beleidskader Jeugdzorg 2000–2003

De focus van de *Voortgangsrapportage beleidskader Jeugdzorg 2000–2003* (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2000) ligt voornamelijk op het vergroten van de samenhang binnen de jeugdzorg en tussen de jeugdzorg en de algemene voorzieningen voor jeugdigen.

Het belang van het sociale netwerk wordt echter ook in het beleidskader benoemd, evenals de kracht van de jongeren en opvoeders en het begrip 'empowerment'.

Sociaal netwerk

De taak van de overheid wordt in de *Voortgangsrapportage* omschreven als voorwaardenscheppend voor de ouders in hun rol als opvoeder. De rol van het netwerk rondom de jeugdige wordt ook benoemd, aangezien de jeugdzorg wordt gezien als aanvullend op de zorg van zowel de ouders als ook andere belangrijke personen rond de jeugdige.

Vanuit preventie wordt er gekeken naar de taak van de overheid in het ondersteunen en in stand houden van de sociale netwerken en voorzieningen rondom het gezin.

Empowerment

De jeugdige met zijn hulpvraag moet centraal staan in de jeugdzorg. De term 'participatie' wordt genoemd, waarbij bedoeld wordt dat de jeugdige een zo actief mogelijke rol speelt in de geboden zorg.

Hierbij wordt, zonder verder gebruik van terminologie, benoemd dat de eigen kracht van jongeren en ouders gestimuleerd moeten worden: 'De positieve mogelijkheden van jeugdigen en ouders moeten worden gestimuleerd'.

Het 'versterken van de positie van de cliënt' wordt uitgewerkt door het recht op jeugdzorg en door de voorwaarde dat de jeugdigen en ouders volledig geïnformeerd moeten zijn over, en betrokken zijn bij, de te doorlopen stappen, de voortgang, de te nemen beslissingen, en de rechten en plichten die voortvloeien uit deze beslissingen. De jeugdige moet serieus genomen worden en, zoveel als mogelijk, medebepaler van de zorg zijn, en actief kunnen participeren in de (jeugd)zorg, overeenkomstig zijn ontwikkelingsniveau.

De jeugdige moet centraal staan en daarbij wordt het accent op 'empowerment' door het kabinet onderschreven: activeren in plaats van compenseren.

De jeugdzorg heeft tot taak jeugdigen, ouders en anderen die bij de opvoeding zijn betrokken weer in staat te stellen een bijdrage te leveren aan de groei tot volwassenheid, en moet daarbij uitgaan van 'de kracht en de waarde van de jeugdige en zijn opvoeders'.

Daarnaast is het in het aanbod van jeugdzorg voor de individuele cliënt van belang dat de hulp op maat wordt geboden en nauw aansluit bij de hulpvraag, de problematiek en de 'eigen mogelijkheden van de cliënt'.

Het begrip 'empowerment' komt verder echter niet voor in de *Voortgangsrapportage* (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2000).

2.3 Draagkracht en inbreng jongeren en ouders

In de jaren die volgen, komt de focus vervolgens meer te liggen op de draagkracht van gezinnen.

In de informatiebrochure van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2005) over de Wet op de Jeugdzorg, wordt een kanttekening geplaatst bij de vraag voor wie de jeugdzorg bedoeld is. Er moet rekening gehouden worden met de draagkracht van gezinnen. Wat kunnen het gezin en de omgeving zelf bijdragen aan het oplossen van het probleem? Gezinnen met weinig draagkracht kunnen ernstig ontregeld raken door een relatief klein probleem. Andere gezinnen met meer draagkracht kunnen, met hulp van hun omgeving, ook ernstige problemen juist goed het hoofd bieden. Bij de beoordeling of jeugdzorg noodzakelijk is, moet het Bureau Jeugdzorg goed kijken naar wat het gezin en de omgeving aankunnen.

Daarnaast staat omschreven dat de jongere en de ouders meepraten over het vaststellen van de indicatie door het Bureau Jeugdzorg. Samen met de ouders en jongere worden het probleem en de benodigde zorg omschreven (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2005).

2.4 Intrede van de term 'eigen kracht'

In 2009 volgt een evaluatieonderzoek naar de Wet op de jeugdzorg, in opdracht van het programmaministerie Jeugd en Gezin en het ministerie van Justitie.

Hieruit komt naar voren dat door de sterke focus op het individu en het belang van een objectieve indicatie, er te weinig aanspraak wordt gedaan op de 'krachten in systemen' en te weinig in 'samenspraak met de cliënt en zijn systeem een oplossing voor een probleem wordt gezocht', waarbij er meer focus zou moeten zijn op 'coaching van het cliëntsysteem bij het zoekproces naar passende oplossingen'. Hierbij wordt onder andere geconcludeerd dat de jeugdsector hieraan kan bijdragen door zich niet alleen te richten op de ouders als individu, maar ook op het kind en de sociale context van ouders en kind.

Er worden voorbeelden genoemd van methoden die nog niet standaard en dus te weinig worden ingezet; de Eigen Kracht-conferentie, het familie/netwerkberaad of de *Signs of Safety* (SOS)-methode.

Via de methode Eigen Kracht-conferentie komt de term 'eigen kracht' voor het eerst in beeld.

Tot slot wordt ook de inzet van het netwerk van de jongere benoemd in de verbeterpunten vanuit de cliëntenpanels. Het advies luidt om tijdens de indicatiestelling en het opstellen van het hulpverleningsplan/behandelplan meer inspraak te organiseren voor de cliënt en mogelijk voor hem of haar belangrijke personen (Baecke et al., 2009).

Het rapport *Jeugdzorg dichterbij* (Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg, 2010) sluit hierop aan met onder andere de bevinding dat gezinnen en de omgeving van kinderen beter in staat moeten worden gesteld zelf eventuele opvoed- en ontwikkelingsproblemen op te lossen met behulp van in de buurt beschikbare laagdrempelige hulp en advies.

De kracht van gezinnen en het voorbeeld van de Eigen Kracht-conferentie worden ook in dit rapport genoemd: 'De kracht van gezinnen moet, indien en waar nodig, versterkt en/of ondersteund worden. (...) Ouders/opvoeders moeten zo snel en zo eenvoudig mogelijk alledaagse problemen zelf, met eventuele tips en handreikingen van professionals, kunnen oplossen.' Dit geldt ook voor situaties waarin er daadwerkelijk opgroei- en opvoedproblemen zijn. Ook dan kan het gezin zelf een actieve bijdrage leveren aan het oplossen ervan. Hier wordt benoemd dat hulp ingeschakeld kan worden in de eigen omgeving van het gezin. De verantwoordelijkheden moeten zoveel mogelijk bij de ouders/opvoeders blijven en er moet eerst gekeken worden naar wat het gezin zelf kan bijdragen aan het oplossen van de problematiek.

Het advies luidt dat je eerst *met* een gezin moet gaan praten, voordat je *over* een gezin praat. De hulpverlening moet altijd gericht zijn op het versterken van het *vermogen* van ouders/opvoeders om het heft in handen te houden of te hernemen. De gedachte daarachter is dat ouders leren van deze aanpak. Ook wanneer ouders niet in staat zijn om op eigen kracht de opvoeding op te pakken en er intensieve hulp nodig is, gaat de voorkeur naar hulp die plaatsvindt in en om het gezin.

2.5 Eigen kracht in de Jeugdwet

In de Memorie van Toelichting op de Jeugdwet (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2013) wordt het begrip ‘eigen kracht’ expliciet opgenomen. Het doel van de wijziging van het jeugdstelsel staat er als volgt geformuleerd:

‘Het doel van dit wetsvoorstel is om het jeugdstelsel te vereenvoudigen en het efficiënter en effectiever te maken, met het uiteindelijke doel het versterken van de *eigen kracht* van de jongere en van het zorgend en probleemoplossend vermogen van diens gezin en sociale omgeving. (...) Mede op basis van voornoemd evaluatieonderzoek is de regering van oordeel dat er een omslag (transformatie) nodig is in de ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en gezinnen naar:

1. preventie en uitgaan van eigen verantwoordelijkheid en eigen mogelijkheden (*eigen kracht*) van jeugdigen en hun ouders, met inzet van hun sociale netwerk’

De termen ‘eigen kracht’ en ‘het sociale netwerk’ komen vervolgens op meerdere plekken terug in de Memorie van Toelichting. De focus van de Jeugdwet ligt voor het eerst duidelijk op deze onderwerpen.

Er wordt ook stilgestaan bij de negatieve effecten van de focus op eigen kracht. ‘De regering wil met dit wetsvoorstel deze ouders dan ook niet stigmatiseren alsof zij de oorzaak zouden zijn dat ze er niet op eigen kracht uitkomen.’

Het begrip ‘eigen kracht’ wordt verder uitgewerkt in de toelichting op de verantwoordelijkheden van de gemeenten. Het uitgangspunt daarbij is onder andere ‘het inschakelen, herstellen en versterken van het eigen probleemoplossend vermogen van de jeugdige, zijn ouders en zijn sociale omgeving (eigen kracht)’.

De focus op de eigen kracht, vraagt een vraaggerichte houding van hulpverleners. Zij moeten uitgaan van de *eigen kracht* van jongeren en ouders en het besef dat zij verantwoordelijk zijn voor zichzelf en, in het geval van ouders, ook voor hun kinderen. Daar kunnen zij ook op worden aangesproken. Hulpverleners moeten dan ook praten *met* ouders en jeugdigen in plaats van *over* hen, en aansluiten op wat de ouders en jeugdigen en hun sociale netwerk zelf kunnen.

Het sociale netwerk kan hierbij breed gezien worden: ‘Het versterken van de eigen kracht kan ook met inzet van vrijwilligers en buurtgenoten worden gestimuleerd’.

De inzet op preventie en eigen kracht moet leiden tot een besparing op specialistische zorg. Daarbij wordt in aanmerking genomen dat een deel van de zeer specialistische of ingrijpende hulp door gemeenten en ketenpartners nauwelijks te beïnvloeden is.

In de Jeugdwet van 1 maart 2014, met regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen, is opvallend dat onder het hoofdstuk ‘Begripsbepaling en reikwijdte’ voor het eerst het begrip ‘begeleiding’ is opgenomen, wat aansluit op de focus op eigen kracht. Dit begrip wordt als volgt gedefinieerd:

‘activiteiten waarmee een jeugdige wordt ondersteund bij het uitvoeren van dagelijkse levensverrichtingen en het aanbrengen en behouden van structuur in en regie over het persoonlijk leven’ (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2013).

Geschiedenis van (de voorlopers van) ‘eigen kracht’ in het jeugdbeleid

1974	1989	2000
<ul style="list-style-type: none">• Zelfstandigheid en de eigen relaties• Zelfontplooiing, zelfverantwoordelijkheid	<ul style="list-style-type: none">• Eigen initiatief• Verantwoordelijkheid van de burgers	<ul style="list-style-type: none">• Sociaal netwerk• Positieve mogelijkheden stimuleren• Uitgaan van de kracht en waarde van de jeugdige en zijn ouders
2005	2009	2013
<ul style="list-style-type: none">• Draagkracht• Jongere en de ouders praten mee over omschrijving probleem en geboden zorg	<ul style="list-style-type: none">• Krachten in systemen• Eigen Kracht-conferentie• Inzet cliëntensysteem	<ul style="list-style-type: none">• Eigen kracht• Met inzet van hun sociale netwerk (het zorgend en probleemoplossend vermogen van het gezin en de sociale omgeving)

Hoewel het belang van de eigen kracht van jeugd en ouders al ver voor 2000 benoemd wordt, is in de periode van 2009 tot op heden in het overheidsbeleid de focus op eigen kracht en het sociale netwerk duidelijk toegenomen. Deze focus op eigen kracht ontstond na het verschijnen van het *Evaluatieonderzoek Wet op de Jeugdzorg* (Baecke et al., 2009) en het rapport *Jeugdzorg dichterbij* (Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg, 2010). In de Memorie van Toelichting op de Jeugdwet (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2013) wordt het begrip ‘eigen kracht’ voor het eerst expliciet opgenomen.

3. Het concept 'eigen kracht' en de verschillende verschijningsvormen

In het jeugdbeleid heeft het concept van eigen kracht dus al langere tijd een plek. Ook in de medische zorg, psychiatrie en hulpverlening heeft het concept in verschillende verschijningsvormen een lange geschiedenis (Van Yperen, 2016; Brink, Sok & Verschelling, 2008; Boumans, 2016). In de medische zorg en psychiatrie stond 'eigen kracht' voor het zoveel mogelijk vermijden van hospitalisatie en van sterke afhankelijkheid van de hulp. Patiënten en cliënten dienden zo onafhankelijk mogelijk te blijven, of werden voorbereid op het leven na de hulp.

In de jeugdhulp is het competentiegericht werken een belangrijke benadering geworden, waarin het versterken van de draagkracht een belangrijke principe is om de draaglast te kunnen compenseren.

In de loop der jaren maakte het begrip empowerment in diverse disciplines zijn opgang, waarin het verwerven van regie over het eigen leven, meer handelingsvrijheid en kracht om veranderingen te bewerkstelligen centraal staan (Van Yperen, 2016).

In de volgende paragrafen gaan we verder in op het begrip empowerment en de relatie met eigen kracht, en op het belang van het sociale netwerk bij het versterken van de eigen kracht. We eindigen dit hoofdstuk met een definiëring van het begrip.

3.1 Eigen kracht en empowerment

Het begrip 'eigen kracht' is nauw verwant met het Engelse begrip 'empowerment'. De vraag is of eigen kracht niet gestoeld is op het idee van empowerment. De term empowerment wordt namelijk al veel langer gebruikt en lijkt in het jeugdbeleid ook de voorloper van de term 'eigen kracht'.

Van Regenmortel definieert empowerment als volgt: 'een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit bereiken via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie' (Boumans, 2016). Hieruit blijkt dat bij empowerment niet alleen de nadruk gelegd wordt op het versteken van de eigen kracht, maar ook op het aanpassen van de omstandigheden zodat mensen kunnen participeren. Dit betekent dat 'empoweren' niet alleen afhangt van het vermogen van het gezin of individu, maar ook van de mogelijkheden en kansen die de omgeving biedt.

In literatuur over empowerment worden er drie, onderling samenhangende lagen van het concept onderscheiden: een gemeenschapsniveau, een organisatieniveau en een individueel niveau. Het gemeenschapsniveau is gericht op participatie en sociale inclusie van iedereen; het organisatieniveau verwijst naar het vergroten van inspraak en beslissingsmacht van mensen binnen een organisatie, en het individueel niveau verwijst naar het geloof in de eigen capaciteiten en krachten van het individu om zijn omgeving te beïnvloeden en zo zijn leven vorm te geven (Boumans, 2016).

In hedendaagse betekenissen van empowerment ligt de nadruk op het individuele niveau. Empowerment wordt dan gedefinieerd als een veranderingsproces van een individu waarbij die zijn eigen kracht ontdekt of herontdekt, ontwikkelt, uitbouwt en effectief leert toepassen (Boevink, 2009). Empowerment is daarmee een positief antwoord op het denken vanuit ziekte, beperkingen en kwetsbaarheid. Uitgangspunt is daarbij dat mensen krachten bezitten die gemobiliseerd kunnen worden, en door dat te doen wordt iemand in staat gesteld om zelf te beslissen en te handelen.

Empowerment gaat hierbij dus over hoe individuen het heft in eigen hand kunnen nemen, meer hun eigen kracht kunnen benutten in plaats van zich door beperkingen te laten bepalen. Met deze gelijkstelling van empowerment met eigen kracht op individueel niveau komt er in deze definitie een nadruk op zelfredzaamheid van het individu en onafhankelijkheid van professionals.

3.2 Eigen kracht en versterking van het sociale netwerk

De inzet van sociale netwerken bij het aanspreken van de eigen kracht is een rode draad in de geschiedenis van de jeugdhulp. Een van de uitgangspunten van het huidige jeugdbeleid is dat jeugdigen en gezinnen door het versterken van hun sociale netwerken minder afhankelijk worden van hulp en dat de effecten van hulp duurzamer zijn. Het informele sociale netwerk van een gezin blijft functioneren, waar ondersteuning van professionals ophoudt. Voor blijvende resultaten op de lange termijn is het dan ook nodig dat gezinnen een beroep kunnen doen op een sociaal netwerk van familie, vrienden en anderen. Het sociale netwerk kan ondersteuning bieden bij het bereiken van de doelen en helpen om de bereikte resultaten vast te houden.

Een betrokken en actief sociaal netwerk kan kinderen beschermen wanneer er veel problemen of risicofactoren zijn. Doordat ouders en kinderen praktische of emotionele steun krijgen, is de kans kleiner dat opvoedingsproblemen escaleren en een kind in zo'n problematische opvoedingssituatie komt dat zijn ontwikkeling ernstig bedreigd raakt. Gezinnen kunnen meer aan als er mensen zijn die hen praktisch en emotioneel ondersteunen (Bartelink & Verheijden, 2015).

‘Empowerment is viewed as a process: the mechanism by which people, organizations, and communities gain mastery over their lives’ (Rappaport, 1984)

Het belang van sociale netwerken voor het opvoeden en opgroeien van kinderen en het versterken van de eigen kracht sluit aan bij de aandacht die er de laatste jaren binnen het jeugdbeleid is geweest voor het versterken van vrijwillige inzet rondom jeugd en gezin. Het versterken van de vrijwillige inzet komt voort uit de gedachte dat jongeren gebaat zijn bij een betrokken sociale omgeving waarin gedeelde (opvoedings)verantwoordelijkheid bestaat. Een omgeving die gekenmerkt wordt door warmte en ondersteuning, duidelijke grenzen en hoge verwachtingen, gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid en gedeelde waarden, en waarbinnen de meeste opvoedtaken worden uitgevoerd door niet-professionals (Benson et al., in: Kesselring, 2010). Hieruit is ook het gedachtegoed van de pedagogische civil society ontstaan. Dit heeft betrekking op ‘de betekenis die vrijwillige verbanden en onderlinge betrokkenheid kunnen hebben voor het opvoeden en opgroeien’. Concreet gaat het om het bevorderen van gemeenschappelijke activiteiten van burgers rond het grootbrengen van kinderen en het creëren van een sterke sociale omgeving waarin meerdere volwassenen geïnteresseerd zijn in de opvoeding van kinderen (De Winter, 2008 in: Kesselring, 2010).

In een goed functionerende pedagogische civil society zou bij burgers de bereidheid bestaan om in de eigen sociale netwerken en in het publieke domein de verantwoordelijkheid rond het opgroeien en opvoeden van kinderen te delen. Ouders, jongeren en buurtbewoners, maar ook familieleden, leraren en sportcoaches zijn dusdanig onderling betrokken dat het opvoeden en opgroeien van kinderen en jongeren bevorderd wordt. Sociale netwerken en vrijwillige inzet door burgers zijn belangrijke bouwstenen voor het versterken van eigen kracht. Ze behoren tot de potentiële hulpbronnen van gezinnen. Het vraagt om een nieuwe houding en benadering van professionals om deze aan te kunnen boren (De Winter, 2011). Door de opvoedomgeving te versterken met programma's zoals *Allemaal opvoeders* (zie paragraaf 4.2) zal de specialistische zorg voorbehouden blijven aan jeugdigen en gezinnen die het echt nodig hebben (Van Yperen, Wijnen & Hageraats, 2016).

3.3 Definiëring van eigen kracht

Het versterken van de eigen kracht van jeugd en ouders is een belangrijk speerpunt in het huidige Nederlandse jeugdbeleid. Er zijn in Nederland verschillende definities van het begrip ‘eigen kracht’ in omloop.

Wanneer we deze definities bekijken, zie we voornamelijk verschillen op het punt of het uitsluitend gaat om de innerlijke kracht van de burger, of dat het betrekken van het sociale netwerk er ook onder valt. Jumelet en Wenink (2012) leggen vooral de nadruk op de kracht van de burger zelf: ‘Het vermogen van individuen om het leven (of situaties) optimaal vorm te geven en problemen op te lossen of dragelijk te maken’. In deze definitie wordt eigen kracht opgevat als een vermogen, vanuit de basisgedachte dat ieder mens krachten in zich heeft die hij of zij kan aanboren.

De Eigen Kracht Centrale (Brink, 2013) benadrukt daarentegen juist ook de rol van de sociale omgeving: ‘het vermogen van mensen om zelf, of samen, oplossingen te bedenken voor hun eigen problemen en deze deels ook uit te voeren’.

Het versterken van eigen kracht, zoals bedoeld in de transformatie van het jeugdstelsel, is het bewuste proces om het vermogen van individuen om het leven optimaal vorm te geven en problemen op te lossen, te vergroten. Om eigen kracht te versterken is aandacht nodig voor zowel de innerlijke kracht van jeugdigen, ouders of het gezin, als ook voor het sociale netwerk van deze personen. Het versterken van eigen kracht wordt dan gedefinieerd als: ‘Het aanboren, vergroten en benutten van eigen sterke kanten en van het sociale netwerk van burgers om te zorgen dat zij weer grip krijgen op hun leven en in staat zijn (lichte) problemen op te lossen en waar mogelijk te voorkomen in de toekomst’ (Denktank Transformatie Jeugdstelsel, 2014).

Het principe van ‘eigen kracht’ is ook nauw verwant met begrippen als zelfregie, eigen verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid en zelfregulatie (Brink, 2013, Denktank Transformatie Jeugdstelsel, 2014). Om deze begrippen af te bakenen en van elkaar te onderscheiden heeft Brink (2013) een indeling gemaakt in zelfregie, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid.

Zelfregie

Bij zelfregie gaat het erom zelf te beslissen over het leven en eventuele ondersteuning daarbinnen. De kernvraag is ‘wat wil ik?’. Het verwijst dus naar zelf kiezen en zelf bepalen. Het gaat om zelf bepalen niet om zelf doen. Ouders en meerderjarige jeugdigen hebben zelf de regie over hun leven en het oplossen van hun problemen. Zij kunnen zelf bepalen wat er gebeurt, maar hebben daarbij soms ondersteuning nodig omdat ze onvoldoende zelfredzaam zijn. In relatie tot de hulp betekent dit dat een professional de mogelijkheid schetst, maar dat de cliënt bepaalt welke keuze hij daarin maakt (Denktank Transformatie Jeugdstelsel, 2014).

Zelfregie bestaat uit vier elementen, zie onderstaande tabel.

Element	Betekenis voor de cliënt/burger	Betekenis voor de professional
Eigenaarschap	De cliënt beslist en heeft de leiding	De professional volgt
Eigen kracht	De kracht van de cliënt is minstens zo belangrijk als zijn problemen	De professional toont vertrouwen en vraagt naar kracht
Motivatie	De motivatie van de cliënt – een in zijn eigen ogen goed leven – is de enige maatstaf voor wat een goede keuze is	De professional helpt de cliënt zijn motivatie te vinden
Contacten	Contacten met anderen zijn cruciaal	De professional ondersteunt het in kaart brengen en versterken van contacten

(Brink, 2013)

Eigen kracht verwijst in deze indeling naar het zelf kunnen en bestaat uit vijf dimensies: Persoonlijke eigenschappen (ik ben...), talenten en vaardigheden (ik kan...), zingeving (ik wil...), krachten en mogelijkheden in de omgeving (ik heb...) en kennis en ervaring (ik weet...).

Zelfredzaamheid

Zelfredzaamheid verwijst naar het zelf kunnen, al dan niet met ondersteuning van anderen uit het sociale netwerk. Als zich problemen voordoen in de opvoeding of bij het opgroeien, dan zijn ouders en jeugdigen in staat deze zoveel mogelijk (eventueel met hulp van hun sociale netwerk) zelf op te lossen.

Eigen verantwoordelijkheid

Eigen verantwoordelijkheid gaat over zelf moeten of mogen. Dit betekent dat opvoeders, jeugdigen en sociaal netwerk zelf de dingen doen waartoe ze in staat zijn.

Omdat de term ‘eigen kracht’ verschillende connotaties heeft, geeft de Denktank Transformatie Jeugdstelsel er de voorkeur aan om in plaats daarvan de termen zelfregie, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid te hanteren. De jeugdhulp en jeugdbescherming zouden ernaar moeten streven om bij gezinnen met opvoedings- en opgroei-problemen zowel zelfregie als zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid te versterken (Denktank Transformatie Jeugdstelsel, 2014).

4. Interventies, methoden en instrumenten gericht op het versterken van eigen kracht

In binnen- en buitenland zijn er diverse preventieve- en behandelingsgerichte interventies, methodieken en instrumenten die gericht zijn op het versterken en/of benutten van de eigen kracht van jeugd en ouders. In dit hoofdstuk gaan we in op hetgeen bekend is over werkzame elementen van interventies en beschrijven we een aantal voorbeelden van methodieken en instrumenten die momenteel in de praktijk gebruikt worden.

4.1 Interventies: wat werkt?

Laffra en Nikken (2014) hebben aan de hand van een literatuurstudie en een analyse van onderzoek naar de effectiviteit van deze interventies bekeken welke onderdelen van interventies precies de eigen kracht versterken.

Preventieve en behandelingsgerichte interventies bestaan uit:

- programma's die direct gericht zijn op het versterken van de eigen kracht van jongeren door bijvoorbeeld vaardigheden en relaties te versterken, te zorgen voor aansluiting bij een positief netwerk of bij ondersteunende volwassenen;
- programma's gericht op het versterken van de eigen kracht van ouders, door bijvoorbeeld gevoelens van opvoedingscompetentie, zelfbeeld en zelfvertrouwen te vergroten en draagkracht te versterken om zo problemen bij het opvoeden en opgroeien van kinderen te voorkomen dan wel te verminderen.

Daarnaast zijn er empowermentprogramma's die gericht zijn op het bevorderen van participatie en zelfsturing van jongeren, waardoor jongeren bekrachtigd worden in hun positieve houding, vaardigheden en functioneren in verschillende levensgebieden.

Positive Youth Development programma's zijn direct gericht op het versterken van de eigen kracht van jeugdigen. Ince, Yperen en Valkestijn (2013) hebben op basis van literatuuronderzoek naar de effecten van interventies die gericht zijn op het bevorderen van een positieve ontwikkeling van jeugdigen een top 10 samengesteld van beschermende factoren die bijdragen aan een voorspoedige ontwikkeling van jeugdigen. Door in te zetten op deze beschermende factoren kan worden bijgedragen aan het versterken van de eigen kracht van jeugd en gezin.

Voorbeelden van beschermende factoren die bijdragen aan versterking van de eigen kracht van jeugdigen zijn:

- *sociale binding* van de jeugdige;
- *kansen voor betrokkenheid* (en participatie) binnen het gezin, in de wijk en op school;
- *steun* van belangrijke volwassenen in de omgeving;
- beschikking hebben/krijgen over sociale, gedragsmatige en emotionele *competenties*.

Activiteiten en programma's die inzetten op het versterken van de eigen kracht van jeugdigen en ouders zijn gericht op deze beschermende factoren. Concreet gaat het om programma's waarin gewerkt wordt aan het versterken van vaardigheden, kennis en participatie en het benutten van sociale hulpbronnen bij of door jeugdigen, ouders of gezinnen (Laffra & Nikken, 2014).

Uit de literatuurstudie van Laffra en Nikken (2014) komt naar voren dat er over het algemeen wel veel studies zijn naar de vraag of eigen kracht via interventies versterkt kan worden (bijvoorbeeld Morton & Montgomery, 2013; Toubourou & Greg, 2002; Nelson & Arthur, 2003; alle in: Laffra & Nikken, 2014) maar dat er relatief weinig onderzoek is naar *hoe* interventies eigen kracht of empowerment versterken. In buitenlandse studies naar preventieve interventies wordt een aantal mogelijk werkzame ingrediënten genoemd voor het empoweren van jongeren. Een belangrijk element blijkt hierbij bijvoorbeeld dat jongeren zelf mogen meebeslissen in de hulpverlening en zelf keuzes maken in hun leven. Naar preventieve empowerment van ouders is

wat meer onderzoek verricht. Het inzetten van een groepstraining en het gebruikmaken van lotgenoten lijken daar effectieve bestanddelen van te zijn. Uit onderzoek naar behandelingsgerichte interventies komt naar voren dat het vooral effectief is om in een interventie aan te sluiten bij de sterke kanten, de unieke behoeften, en de (al aanwezige) waarden en krachten van een gezin. Daarnaast geldt ook hier dat het positief werkt om de ouders en of jongeren actief te betrekken bij het hulpverleningsproces.

Erkende interventies¹

Eigen kracht is een begrip dat in erkende interventies weinig wordt gebruikt. In veel interventies wordt echter wel verwezen naar aspecten die met eigen kracht verband houden, zoals zelfregulatie, regie bij het gezin, het versterken van het sociale netwerk van gezinnen of het versterken van competenties van jeugd en/of gezin. Principes van eigen kracht zijn terug te vinden in alle typen interventies, van preventieve ondersteuning (bijvoorbeeld *Moeders Informeren Moeders* en *Home Start*) tot intensieve hulp (bijvoorbeeld *Jeugdhulp Thuis*, *Gezin Centraal* en *Families First*) (Nederlands Jeugdinstituut, 2010).

Voor een beschrijving van buitenlandse en Nederlandse (erkende) interventies gericht op het versterken van de eigen kracht en empowerment van jeugd en gezin verwijzen we naar Laffra en Nikken (2014) en naar de [Databank Effectieve Jeugdinterventies](#) van het Nederlands Jeugdinstituut.

4.2 Methoden en instrumenten om eigen kracht te versterken en benutten

Naast de interventies die opgenomen zijn in de databank Effectieve Jeugdinterventies worden er in de praktijk door professionals en ouders/gezinnen diverse methoden en instrumenten gebruikt om de eigen kracht van jeugdigen, ouders en het sociale netwerk te benutten en te versterken. Deze methoden en instrumenten zijn om verschillende redenen (nog) niet opgenomen in de databank Effectieve Jeugdinterventies. Bijvoorbeeld omdat ze niet voorgelegd zijn ter beoordeling; omdat de beschreven aanpak geen 'interventie' is maar bijvoorbeeld een instrument; of omdat ze nog niet voldoen aan de criteria voor opname in de databank (voor meer informatie hierover zie [Databank Effectieve Jeugdinterventies](#)).

We beschrijven in deze paragraaf een aantal voorbeelden van methoden en instrumenten die expliciet gericht zijn op het benutten en/of bevorderen van de eigen kracht van jeugd, gezin en/of hun sociale netwerk. Het gaat om methoden en instrumenten die momenteel in de praktijk gebruikt worden en waar enige gedocumenteerde kennis over bestaat.

Als eerste besteden we aandacht aan het familiegroepsplan en onafhankelijke cliëntondersteuning. Binnen de Jeugdwet zijn gemeenten en jeugdhulpaanbieders verplicht deze ondersteuning aan cliënten aan te bieden.

Daarna geven we een beknopt overzicht van methoden en instrumenten die voor verschillende doeleinden en doelgroepen gebruikt kunnen worden om eigen kracht van cliënten te benutten en/of te versterken. We maken onderscheid tussen methoden die preventief ingezet worden, methoden voor lichte hulp en methoden voor zwaardere hulp. Omdat sommige methoden voor verschillende doeleinden worden ingezet, geven we eerst een overzicht van de methoden weer in een tabel, gevolgd door beknopte beschrijvingen, in alfabetische volgorde.

Tot slot noemen we een aantal instrumenten.

Wettelijk verplicht aanbod

Het familiegroepsplan

Een familiegroepsplan is een plan dat ouders/gezinnen samen met familie, vrienden en anderen uit de sociale omgeving kunnen maken om een vraag of probleem aan te pakken.

Gemeenten en jeugdhulpaanbieders hebben volgens de Jeugdwet de plicht gezinnen de mogelijkheid te bieden om een familiegroepsplan op te stellen. De Jeugdwet beoogt hiermee de regie bij gezinnen te laten en hulpverlening aan te laten sluiten bij de vraag van het gezin. Gezinnen bepalen of en hoe zij hun familiegroepsplan op willen stellen. Professionals sluiten vervolgens aan bij dit plan en gaan er met het gezin over in gesprek. Mocht er geen plan zijn, dan wijzen professionals gezinnen op mogelijkheden voor ondersteuning bij het maken van een plan.

¹ Een interventie wordt door de Erkenningscommissie Interventies erkend als zij voldoet aan een aantal criteria voor kwaliteit, uitvoerbaarheid en effectiviteit. Erkende interventies worden opgenomen in de Databank Effectieve Interventies.

Gezinnen kunnen op verschillende manieren in de gelegenheid gesteld worden om een familiegroepsplan te maken.

Hoofdvormen zijn:

- Ouders maken zelfstandig een familiegroepsplan, ze benaderen zelf mensen uit hun omgeving en organiseren zelf een bijeenkomst.
- Ouders stellen onder leiding van een onafhankelijke derde een plan op met hun sociale netwerk. De professionals bieden ondersteuning en informatie maar zijn niet bij de planvorming aanwezig. Voorbeeld van deze werkwijze is de Eigen Kracht-conferentie (zie hierna voor een beschrijving).
- Ouders vragen een professional om hen te ondersteunen bij het maken van een plan met hun sociale netwerk. Een voorbeeld hiervan is de werkwijze van de Sociale Netwerk Strategieën.

Bij alle vormen is het uitgangspunt dat ouders de regie hebben. Zij maken de keuzes over het soort hulp dat ze nodig hebben voor zichzelf en/of hun kinderen (VNG et al., 2016).

Voor meer informatie over het familiegroepsplan zie het Dossier Familiegroepsplan.

Onafhankelijke cliëntondersteuning

Onafhankelijke cliëntondersteuning biedt volgens de Wmo, die ook voor jeugd geldt, ‘informatie, advies en algemene ondersteuning die bijdraagt aan het versterken van de zelfredzaamheid en participatie en het verkrijgen van een zo integraal mogelijke dienstverlening op het gebied van maatschappelijke ondersteuning, preventieve zorg, zorg, jeugdhulp, onderwijs, welzijn, wonen, werk en inkomen’.

Gemeenten zijn verplicht onafhankelijke cliëntondersteuning te bieden.

Een cliëntondersteuner werkt vanuit het belang van de cliënt. Hij of zij denkt mee, helpt de cliënt zijn situatie op een rijtje te zetten en geeft daarbij zo nodig informatie en advies. Het kan gaan om vragen op allerlei gebieden. De cliëntondersteuner kan ouders en jongeren onder meer helpen bij het voorbereiden van het gesprek dat ze met de gemeente hebben (zogeheten keukentafelgesprek) en bij het zoeken naar hulp en steun die bij hen past. De cliëntondersteuner begeleidt mensen niet bij het oplossen van problemen.

Uit een inventarisatie van Movisie onder 29 gemeenten blijkt dat veel gemeenten (peildatum medio 2015) de cliëntondersteuning nog niet goed op orde hebben. De voorziening wordt op verschillende manieren ingevuld en voor cliëntondersteuners zelf is niet altijd duidelijk wat er van hen verwacht wordt (VNG & Movisie, 2016).

Overige methoden

Naam	Preventie	Lichte hulp	Zwaardere hulp
Allemaal Opvoeders	X		
Eigen Kracht-conferenties		X	X
JIM-aanpak			X
Mentorprojecten - MentorMaatjes - School's cool	X	X	
Shabab van nu!	X		
Signs of Safety			X
VERVE			X
Wraparound Care		X	X

Allemaal Opvoeders

Het programma *Allemaal Opvoeders* is gericht op het versterken van de sociale netwerken rond kind en gezin. Het bestaat uit activiteiten die worden ingezet om de pedagogische kwaliteit te bevorderen van de omgeving van jeugdigen. De activiteiten moeten bij burgers de bereidheid aanwakkeren om als medeopvoeders bij te dragen aan het opvoeden en opgroeien van kinderen. Op deze manier helpen ze mee aan een goed functionerende pedagogische civil society (Kesselring, De Winter, Horjus & Van Yperen, 2013).

Uit een studie naar de effecten van het programma blijkt dat activiteiten die erop gericht zijn het contact tussen (mede) opvoeders te versterken, mogelijkheden kunnen bieden voor informele steun bij het opvoeden en opgroeien. Deelnemende opvoeders is onder meer gevraagd in hoeverre zij vonden dat de door professionals gestelde doelen bereikt werden. Zij waren overwegend positief over de mate waarin zij door middel van de activiteiten in contact kwamen met andere opvoeders, ervaringen konden uitwisselen en hun verhaal konden doen. Wel bleken er tussen de verschillende typen activiteiten verschillen te bestaan in de mate waarin opvoeders vonden dat het contacten met andere opvoeders opleverde. Het lijkt erop dat dit door intensievere activiteiten beter lukte dan door minder intensieve of eenmalige activiteiten (Kesselring, de Winter, van Yperen & Horjus, 2015; Kesselring, 2016).

Eigen Kracht-conferenties

De Eigen Kracht-conferentie is een manier om het sociale netwerk van een gezin te activeren. Het is een activerings- en besluitvormingsinstrument dat gericht is op krachten, mogelijkheden en (ervarings)kennis. Het model van de Eigen Kracht-conferentie is gebaseerd op de Family group Conference uit Nieuw Zeeland. In Nederland worden sinds 2001 Eigen Kracht-conferenties georganiseerd in de jeugdzorg.

De kern van de Eigen Kracht-conferentie is dat families zelf een plan bedenken waarmee zij hun problemen kunnen oplossen. Het gezin nodigt voor de Eigen Kracht-conferentie mensen uit die een belangrijke rol vervullen in hun welzijn. De rol van hulpverleners en andere deskundigen beperkt zich tot het schetsen van de situatie en oplossingsmogelijkheden. Op die manier blijft de regie (en verantwoordelijkheid) in handen van de persoon of personen om wie het gaat.

Er zijn diverse onderzoeken uitgevoerd naar Eigen Kracht-conferenties in zowel binnen- als buitenland. Er is echter weinig kwalitatief goed onderzoek (Bartelink & Verheijden, 2015; Dijkstra, Creemers, Asscher & Stams, 2016). Veel van het onderzoek is beschrijvend of procesonderzoek (Bartelink & Verheijden, 2015). De Eigen Kracht Centrale heeft vanaf 2001 alle Eigen Kracht-conferenties met onderzoek gevolgd. In een overzichtsstudie zijn de resultaten van deze onderzoeken beschreven. Daaruit blijkt het volgende (Eigen Kracht Centrale, 2015):

- Het is goed mogelijk om de eigen regie te houden bij besluitvorming en het sociale netwerk te betrekken, en het werkt.
- In de meeste situaties wordt er een plan opgesteld.
- Zowel gezin als betrokken professionals zijn tevreden over het plan, en plannen worden deels uitgevoerd.

Aandachtspunt bij de Eigen Kracht-conferentie lijkt te zijn dat uiteindelijk niet alle aangevraagde conferenties plaatsvinden en dat niet alle afspraken in de praktijk volledig worden uitgevoerd (Boumans, 2015).

Recentelijk is er een onderzoek uitgevoerd naar de resultaten van de inzet van familienetwerkberaden binnen de jeugd-bescherming bij gezinnen waarvoor een ondertoezichtstelling is uitgesproken. Onderdeel van deze studie was een systematische review en meta-analyse van de uitkomsten van studies naar de effectiviteit van familienetwerkberaden in de jeugdzorg en jeugdbescherming. Uit de meta-analyse blijkt dat de inzet van familienetwerkberaden niet lijkt te leiden tot minder meldingen van kindermishandeling, minder uithuisplaatsingen en snellere afsluiting van dossiers bij jeugdzorg. De inzet van familienetwerkberaden lijkt wel een klein effect te hebben op het vergroten van de kans op netwerkplaatsing en op een snellere terugplaatsing bij ouders. Conclusie van het onderzoek is dat familienetwerkberaden vergeleken met de reguliere zorg geen toegevoegde waarden hebben als het gaat om het verminderen van kindermishandeling en uithuisplaatsing of een snellere afsluiting van jeugdzorgdossiers. Door het gebrek aan kwalitatief goed effectonderzoek stellen de onderzoekers dat het voor de veiligheid en bescherming van kinderen in de jeugdzorg essentieel is dat er meer onderzoek wordt gedaan naar de effectiviteit van familienetwerkberaden alvorens dit model breed te implementeren (Dijkstra et al., 2016a, b).

JIM-aanpak

De JIM-aanpak is bedoeld om uithuisplaatsing of schorsing te voorkomen van jongeren van 12 tot 23 jaar met complexe problemen. De inzet van informele mentoren als steunfiguren vormt de kern van de methode. Een JIM (Jouw Ingebrachte Mentor) wordt door de jongere zelf gekozen. Het is iemand uit het netwerk van het gezin waarin de jongere vertrouwen heeft en die door ouders als ondersteunend wordt ervaren. De mentor is een steunfiguur voor de jongere en een adviseur voor de ouders. De expertise uit het sociale netwerk van het gezin wordt in deze aanpak gecombineerd met professionele expertise. De JIM krijgt een sleutelrol in de behandeling en werkt gelijkwaardig samen met het gezin en professionals. Het idee is dat JIM iemand is die continuïteit kan bieden; hij of zij blijft beschikbaar voor de jongere als professionals weer vertrekken. Daarnaast helpt deze mentor de jongere om zijn inbreng in het behandeltraject te vergroten en om de behandeling te integreren in de gezinscontext (Van Dam & Verhulst, 2016).

Mentorprojecten

In mentorprojecten worden jongeren gekoppeld aan een vrijwilliger die hen op een laagdrempelige wijze kan ondersteunen. Het kan gaan om uiteenlopende activiteiten, zoals het op weg helpen met school, studie of werk, of om sociaal-emotionele steun. De mentor en de jongeren werken aan verschillende doelen die voor de jongere belangrijk zijn, afhankelijk van de insteek van het project. Voorbeelden zijn:

- leren omgaan met anderen;
- leren om hulp te durven vragen;
- leren eigen problemen op te lossen;
- leren de eigen talenten te ontdekken;
- leren zelfstandig te werken en keuzes te maken;
- leren eigen schoolzaken te ordenen;
- leren eigen verantwoordelijkheden te dragen;
- leren huiswerk te maken.

Kenmerkend voor mentorprojecten is dat uitgegaan wordt van de kracht en de kansen van de jongeren, en niet van de problematiek. Voorbeelden van mentorprojecten zijn *School's cool* en *MentorMaatjes*.

In *School's cool* en *MentorMaatjes* worden vrijwillige mentoren gekoppeld aan scholieren. *School's cool* is gericht op leerlingen die extra steun nodig hebben bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. Achterliggend idee is dat de leerling dankzij de individuele coaching een goede start maakt met zijn schoolcarrière, met meer kans op betere leerresultaten (www.schoolscool.nl). *MentorMaatjes* biedt ondersteuning aan leerlingen in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs of beroepsonderwijs die thuis of op school problemen hebben (www.humanitas.nl).

Het Verwey-Jonker Instituut voerde in 2013 onderzoek uit naar de opbrengsten van maatjesprojecten voor leerlingen, mentoren en de maatschappij. Het onderzoek toont aan dat leerlingen door mentorprojecten beter met hun problemen leren omgaan en beter in hun vel zitten. Het opdoen van nieuwe vaardigheden zorgt voor betere resultaten op school. Dit leidt tot meer zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld.

Shabab van nu!

Shabab van nu! is een training van zes bijeenkomsten voor Marokkaanse vaders en moeders, waarin zij opvoedingsondersteuning krijgen die erop gericht is hun eigen kracht en hun sociale steunnetwerk te vergroten. Tijdens de bijeenkomsten bespreekt de trainer onder andere verschillende opvoedingsstijlen, de puberteit als ontwikkelingsfase, en het thema diversiteit en burgerschap. Ouders wisselen ervaringen uit en reflecteren op hun eigen puberteit en de manier waarop ze nu hun eigen kinderen opvoeden. Door Universiteit Utrecht en Stichting Attanmia is onderzoek uitgevoerd naar de werkzaamheid van de methode. De conclusie is dat ouders na de training andere opvoedstrategieën gaan toepassen, reflectiever worden over hun opvoeding, meer opvoedvaardigheden hebben opgedaan en meer bewust zijn geworden van wat er nodig is om te werken aan hun eigen opvoedcompetentie. Ook blijkt uit het onderzoek dat ouders zich na de training realiseren hoe zij hun netwerken kunnen inzetten om nieuwe competenties te verwerven. Werkzame factoren zijn volgens dit onderzoek onder meer (Van Beurden, De Haan, Salhi & Koutet, 2017):

- het dialogische karakter van de training;
- de laagdrempeligheid;
- de aansluiting bij de eigen cultuur en identiteit;
- het bewustmaken van de netwerk mogelijkheden voor ouders.

Signs of safety

Signs of Safety is een oplossingsgerichte benadering voor gezinnen waar de veiligheid van een kind een probleem vormt. Het doel van de werkwijze is dat het kind (weer) veilig kan opgroeien in het gezin. *Signs of Safety* ondersteunt hulpverleners bij het opbouwen van een partnerschap met gezinnen waar (vermoedelijk) sprake is van kindermishandeling. In een partnerschap werken de instelling en het gezin gezamenlijk aan specifieke, wederzijds overeengekomen doelen.

De hulpverlener onderzoekt welke mogelijkheden de gezinsleden hebben om veiligheid te creëren en welke mogelijkheden er zijn om hulp in te schakelen in de omgeving. Samen met het gezin stelt de hulpverlener een veiligheidsplan op. Hij of zij doet dat aan de hand van oplossingsgerichte vragen, waarmee de sterke kanten van het gezin en uitzonderingen op de problemen zichtbaar worden, zodat het gezin zijn gedragsrepertoire kan uitbreiden. De afspraken worden vastgelegd in een contract en het eigen netwerk helpt bij de uitvoering ervan (Bartelink, 2010).

Buitenlands onderzoek lijkt erop te wijzen dat door de inzet van *Signs of Safety* het aantal gezinnen dat te maken krijgt met een kindbeschermsmaatregel afneemt op langere termijn. Gezinnen blijken meer tevreden over de geboden hulp wanneer *Signs of Safety* ingezet wordt dan wanneer 'care as usual' geboden wordt. Kinderen blijken ook minder vaak opnieuw mishandeld te worden (Bartelink, 2010).

VERVE

VERVE staat voor Veiligheid En Regie Voor Elk en is bedoeld voor gezinnen met opvoedings- en veiligheidsproblemen, hun netwerk en professionals. *VERVE* is een nieuwe werkwijze voor de jeugdbescherming in Overijssel. Met de aanpak wordt beoogd de regie voor het oplossen van opvoedings- en veiligheidsproblemen zoveel mogelijk bij cliënten en hun netwerk te leggen. Daardoor accepteren cliënten eerder vrijwillige hulp en worden kindbeschermsmaatregelen zoveel mogelijk voorkomen of verkort.

Na een jaar werken met *VERVE* hebben Hogeschool Leiden en de VU kwalitatief en kwantitatief onderzoek gedaan naar de werkwijze. Voor het kwalitatieve onderzoek werden professionals uit de pilotteams geïnterviewd over een casus. In vijf leer-bijeenkomsten per team zijn onder leiding van deskundigen van Hogeschool Leiden en de VU casussen geanalyseerd. Binnen het kwantitatieve onderzoek is onderzocht wat de concreet observeerbare en meetbare resultaten zijn van het werken met *VERVE*. Uit het onderzoek blijkt dat het werken volgens *VERVE* in 2012 voor een deel de gewenste resultaten liet zien. Er zijn aanwijzingen dat het aantal kindbeschermsmaatregelen afnam.

In 2012 is in Overijssel het totale aantal aanmeldingen bij de Toegang gestegen ten opzichte van 2011, maar dit heeft geen stijgend effect gehad op de instroom bij de Raad en bij de Jeugdbescherming. Sterker nog: de instroom is gedaald. Het lijkt Jeugdbescherming Overijssel (voorheen Bureau Jeugdzorg) dus te lukken om veel zaken in het vrijwillige kader op te lossen. Daarnaast blijkt uit het kwalitatieve onderzoek dat *VERVE* concrete handreikingen biedt om tot afspraken te komen om een ots (eerder) op te heffen.

Uit het onderzoek van Hogeschool Leiden blijkt dat professionals en cliënten een grote meerwaarde zien in het werken volgens *VERVE*. De opbrengst van de werkwijze is volgens het onderzoek dat doorlooptijden van onderzoekstrajecten korter werden, omdat bijvoorbeeld een raadsonderzoek is voorkomen. Daarnaast leidde *VERVE* volgens de professionals tot het voorkomen van uithuisplaatsingen, tot het sneller terugplaatsen van kinderen na een uithuisplaatsing en tot meer plaatsingen in het eigen netwerk. Een andere opbrengst is dat geïnterviewde professionals aangaven zich er veel meer van bewust te zijn dat *VERVE* grensverleggend is, en dat lang niet alle mogelijkheden worden benut om de werkwijze in praktijk te brengen. De geïnterviewde ouders zijn positief over deelname in het proces. Over situaties waarin het netwerk actief betrokken was, zijn ouders unaniem positief. Ook de jeugdbeschermers oordeelden positief, omdat er door de werkwijze sneller toezicht is gekomen op de veiligheid van kinderen en de verantwoordelijkheid werd gedeeld (Nederlands Jeugdinstituut, 2016d).

Wraparound Care-model

Wraparound Care is een model voor het organiseren van integrale zorg aan gezinnen met een opeenstapeling van problemen. Daarbij wordt hun oplossend vermogen benut, hun sociale netwerk betrokken en hun empowerment nagestreefd. Bovendien wordt er samenwerking georganiseerd tussen verschillende sectoren. Gezinsbegeleiding en de coördinatie van zorg liggen in één hand.

Het *Wraparound Care*-model wordt onder andere ingezet bij gezinnen die te maken hebben met langdurige en vaak complexe problemen op verschillende leefgebieden (financiën, wonen, integratie, gezondheid, overlast, sociaal isolement, psychiatrie of verslaving bijvoorbeeld). Het doel is het gezin weer grip te geven op het eigen leven, waarbij de cliënt zelf aangeeft welke zorg en/of dienstverlening hij of zij nodig heeft.

Wraparound Care is geen gestandaardiseerde methodiek of interventie, maar een werkwijze die op maat kan worden ingevuld en waarin de eigen kracht van het gezin centraal staat. Informele en formele zorg worden gecombineerd met één hulpverlener én coördinator, één cliëntensysteem en één plan. Daarbij geldt dat de hulpverlener het probleem niet zelf moet proberen op te lossen, maar de gezinsleden ondersteunt om te leren zelfredzaam te zijn. Voor deze vorm van begeleiding is goede samenwerking met verschillende instanties noodzakelijk. Daarnaast is het van belang dat de gezinswerker het sociale netwerk en vrijwilligers inzet voor het oplossen van problemen (Movisie, 2013).

In Nederland heeft er onderzoek plaatsgevonden naar de werkzaamheid van het *Wraparound Care*-model binnen de Opvoedpoli (De Klerk, 2015). Onderdeel van dit onderzoek was een verdiepende studie naar het gebruik van 'eigen kracht versterkende technieken' door professionals van de Opvoedpoli, en naar de relatie tussen het gebruik van die technieken en de behandeluitkomst. De behandeluitkomst is in dit onderzoek gemeten door 71 voormalige cliënten van de Opvoedpoli te bevragen over cliënttevredenheid, doelrealisatie, verandering in opvoedbelasting, gezinsfunctioneren en probleemgedrag van de kinderen. Uit het onderzoek blijkt dat professionals van de Opvoedpoli wel technieken gebruiken om eigen kracht te versterken, maar dat er geen relatie lijkt te zijn tussen het gebruik van die technieken en de uitkomstmaten. Gezien de kleine aantallen en de geringe diversiteit in scores op de vragenlijst die gebruikt is voor het meten van de eigenkracht-technieken, is verder onderzoek nodig.

Instrumenten

Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen

De Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming heeft betrekking op het proces van beoordelen en beslissen over hulp bij vragen en problemen in de opvoeding en ontwikkeling van jeugdigen. De richtlijn geeft jeugdprofessionals concrete handvatten om samen met ouders en kinderen de hulpvraag te verhelderen, goed samen te werken en beslissingen te nemen. De eigen regie van gezinnen staat daarbij voorop. Voor meer informatie zie [Samen met ouders en jeugdigen beslissen over passende hulp – Richtlijn jeugdhulp en jeugdbescherming](#) en het dossier [Beslissen over hulp](#) van het Nederlands Jeugdinstituut.

Samen1plan

Samen1plan is een online communicatiemiddel dat kan worden ingezet bij zorgtrajecten waar meerdere hulpverleners bij betrokken zijn. Het maakt het voor hulpverleners én cliënten mogelijk om te communiceren, samen te werken, gezamenlijk een plan te maken en dit bij te houden.

Samen1plan is een webgebaseerd hulpverleningsplan dat eigendom is van de cliënt. De cliënt bepaalt wie er toegang toe krijgt. Doelen zijn de cliënt actief te betrekken bij het traject en de samenwerking tussen verschillende hulpverleners en de cliënt makkelijker en effectiever te laten verlopen. Voor meer informatie zie [Samen1plan](#).

4.3 Instrumenten om eigen kracht te meten

Instrumenten om effect jeugdhulp te meten na invoering Jeugdwet

Sinds 2015 zijn gemeenten wettelijk verplicht om in hun beleidsplan aan te geven welke outcome-criteria (criteria voor de uitkomsten van de hulp) zij hanteren voor jeugdhulpvoorzieningen. Ook zijn ze wettelijk verplicht om jaarlijks cliëntervaringsonderzoek Jeugd en Wmo uit te voeren. De uitkomsten van het cliëntervaringsonderzoek moeten een beeld geven van de door cliënten ervaren kwaliteit van de toegang en de hulp en ondersteuning vanuit Wmo en Jeugdhulp.

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft samen met de VNG en de brancheorganisaties een geharmoniseerde set van outcome-indicatoren ontwikkeld. Voor het monitoren van de resultaten van de hulp zijn twee indicatoren gerelateerd aan de eigen kracht, namelijk de mate waarin de cliënt zonder hulp verder kan, en de mate waarin problematiek afneemt of de zelfredzaamheid of participatie toeneemt (VNG, Nederlands Jeugdinstituut, Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie et al., 2015).

De *Modelvragenlijst Cliëntervaring Jeugd en Ouders* (MCJO) is in opdracht van de VNG door Stichting Alexander samen met de UvA ontwikkeld om cliëntopvattingen en -ervaringen over contacten met de gemeenten en de instellingen waarmee zij te maken hebben te meten. Er komen geen vragen in voor die letterlijk over de ontwikkeling van de eigen kracht gaan, wel vragen over het effect van de hulp op de zelfredzaamheid ('Door de hulp kan ik beter mijn problemen oplossen'), de zelfstandigheid ('Door de hulp zegt mijn kind vaker wat hij nodig heeft') en meedoen in de omgeving ('Door de hulp gaat het

beter met mijn kind op school, werk of dagbesteding'). Elk onderdeel bestaat uit meerdere stellingen waarop jongeren en ouders op een vierpuntschaal aangeven in hoeverre de uitspraak op hen van toepassing is.

In maart 2016 is in opdracht van de VNG een pilot gestart waarin tien gemeenten/regio's door Stichting Alexander en het Nederlands Jeugdinstituut gevolgd en ondersteund zijn bij het afnemen van de MCJO. De pilot is bedoeld om te onderzoeken hoe de vragenlijst het beste kan worden ingevoerd bij gemeenten en welke ervaringen gemeenten ermee hebben. Daarnaast is de pilot bedoeld om de vragenlijst te evalueren en toetsen op validiteit en betrouwbaarheid, en na te gaan of en op welke punten eventuele verbeteringen nodig zijn.

In februari 2017 is de tussenrapportage verschenen waarin de ervaringen met de pilot MCJO gebundeld zijn.

Gemeenten geven aan dat ze door de vastgestelde thema's uit de Jeugdwet onvoldoende inzicht krijgen in hoe het er werkelijk voor staat met het aanbod aan jeugdhulp. Er is behoefte aan specifiekere informatie waarmee gestuurd kan worden, zodat het aanbod verbeterd en passender gemaakt kan worden. Daarnaast is de respons over het algemeen teleurstellend laag, en staat de opbrengst niet in verhouding tot de gepleegde inzet. Cliënten geven aan dat de vragenlijst zo algemeen is dat ze hun verhaal niet kwijt kunnen.

De pilot is nog in volle gang. In 2017 worden kwalitatieve cliëntervaringsonderzoeken uitgevoerd, waarmee verdieping en aanvulling wordt gezocht op de resultaten uit 2016. Er wordt gepleit voor een doorontwikkeling, en zodanig dat het instrument meer en beter geïntegreerd kan worden in lopende processen en onderzoeken (Nederlands Jeugdinstituut & Stichting Alexander, 2017). In het onderzoek van de Kinderombudsman naar ontwikkelingen in de jeugdhulp zijn diverse vragen en stellingen opgenomen die te maken hebben met de kwaliteit van hulp en ondersteuning en met aspecten van eigen kracht.

In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van vragen en stellingen die zijn terug te vinden in onderzoeken en monitors gericht op de kwaliteit van hulp/ondersteuning, eigen kracht, effecten op zelfredzaamheid, zelfregie en eigen verantwoordelijkheid. Deze vragen en stellingen kunnen gebruikt worden om vragenlijsten op te stellen die in het vervolg van dit onderzoek zullen worden ingezet.

Andere instrumenten om eigen kracht te meten

Behalve vragenlijsten over cliëntervaring en cliënttevredenheid bestaan er enkele instrumenten die gebruikt worden in de begeleiding en hulp aan jeugd, ouders en/of gezin. Instrumenten die specifiek gebruikt kunnen worden om de eigen kracht te meten van ouders en verzorgers bij opvoed- en opgroevraagstukken zijn er nauwelijks.

Voor zover bekend zijn er drie Nederlandstalige instrumenten die inzicht geven in de zelfredzaamheid van ouders/cliënten: de Empowerment Vragenlijst (EMPO), de Zelfredzaamheid-Matrix (ZRM) en de Nederlandse Empowerment Vragenlijst (NEL). Van deze drie is alleen EMPO specifiek gericht op ouders/opvoeders. Van de ZRM is momenteel een jeugdversie in ontwikkeling.

De EMPO geeft inzicht in de empowerment van opvoeders die door zorginstellingen worden begeleid. Er bestaat ook een retrospectieve versie van deze lijst (Vragenlijst Empowerment Terugblik) waarmee achteraf de versterking van empowerment kan worden vastgesteld (Nederlands Jeugdinstituut, 2016b).

De Zelfredzaamheid-Matrix brengt de vraag en de mate van zelfredzaamheid van de cliënt in kaart. Het instrument kan gebruikt worden bij de intake, de voortgang en bij de afsluiting van het ondersteuningstraject. De ZRM 2017 toetst de zelfredzaamheid op de leefgebieden inkomen, werk & opleiding, tijdsbesteding, huisvesting, huiselijke relaties, geestelijke gezondheid, lichamelijke gezondheid, middelengebruik, vaardigheden bij activiteiten van het dagelijks leven (ADL), sociaal netwerk, maatschappelijke participatie en justitie. Per leefgebied is aangegeven welke feitelijke omstandigheden bij welk niveau van zelfredzaamheid horen (Movisie, 2017).

Binnen de ggz bestaat de door het Trimbos-instituut ontwikkelde Nederlandse Empowerment Vragenlijst (NEL). Doel van die vragenlijst is in kaart te brengen in welke mate mensen met een psychische beperking groeien in hun kracht. De NEL meet zes dimensies, namelijk professionele hulp, sociale steun, eigen wijsheid, erbij horen, zelfmanagement en betrokken leefgemeenschap (Boevink, 2009).

Naast deze vragenlijsten zijn er instrumenten waarmee minder wordt ingezoomd op de eigen kracht van opvoeders, maar die algemeen inzicht geven in gezins- en opvoedingsomstandigheden. Hoewel hun onderzoeksgebied breder is, geven ze wel een beeld van de mogelijkheden en vaardigheden van opvoeders, en bieden ze aanknopingspunten voor het versterken van de eigen kracht van het gezin. Voorbeelden van deze brede instrumenten zijn de [Gezinsvragenlijst](#), de [Pedagogische Variabelen Lijst](#), de [Taxatielijst voor Ouderfunctioneren](#) en de [Vragenlijst Gezinsfunctioneren voor Ouders](#).

5. Onderzoek naar het versterken van eigen kracht bij jeugd en ouders sinds de transitie

Onderzoeksgegevens over de mate waarin, vanuit het perspectief van jeugdigen en ouders, de eigen kracht daadwerkelijk wordt versterkt (hoofdvraag van voorliggend onderzoek), is zeer beperkt aanwezig. Voor zover relevant voor de deelvragen die we in hoofdstuk 1 weergaven, beschrijven we hier de uitkomsten van een klein aantal landelijke onderzoeken naar cliëntervaringen. Het gaat om onderzoek van de Kinderombudsman, onderzoek van de inspecties van Samenwerkend Toezicht Jeugd, de landelijke rapportage cliëntervaringsmonitors en de resultaten uit een pilot onder tien gemeenten/regio's waarin de MCJO is uitgezet.

Hoewel er meerdere verslagen van lokale monitors aanwezig zijn, is de respons binnen die monitors dermate klein dat generalisering van resultaten nauwelijks mogelijk is.

5.1 Onderzoek Kinderombudsman

De Kinderombudsman onderzoekt periodiek of kinderen sinds de invoering van de Jeugdwet de zorg krijgen waar zij recht op hebben. Voor dit onderzoek worden enquêtes uitgezet onder kinderen en jongeren die gebruikmaken van de jeugdhulp (of die dat zouden willen of moeten). Ook worden er interviews gehouden met andere jongeren, ouders, jeugdhulpprofessionals, gemeenteambtenaren en deskundigen.

Het onderzoek uit 2016 bestond uit 1.476 respondenten: 235 jongeren en 1.241 ouders vulden de vragenlijst in. Met deze respons kunnen met een betrouwbaarheid van 95 procent representatieve uitspraken worden gedaan. Daarnaast zijn er twintig gesprekken gevoerd met kinderen en/of hun ouders, dertig interviews met jeugdhulpinstellingen en ketenpartners, en zijn van vier gemeenten, verspreid over het land, beleidsdocumenten bestudeerd en vertegenwoordigers gesproken.

Het onderzoek richt zich op zes thema's, te weten: de toegang en de kwaliteit van de jeugdhulp, de grenzen van het aanspreken op eigen kracht, de toekenning van herindicaties, het gebruik van persoonsgegevens, het grijze gebied tussen drang en dwang, en de toename van het aantal crisisplaatsingen in JeugdzorgPlus. In deze notitie beperken we ons tot een beschrijving van (enkele) bevindingen voor wat betreft de thema's 'de toegang en kwaliteit van de jeugdhulp' en 'de grenzen van het aanspreken op eigen kracht'.

De toegang en kwaliteit van de jeugdhulp

Als jongeren en ouders eenmaal jeugdhulp ontvangen, geven ze een 7 als rapportcijfer voor tevredenheid over de hulpverlener en de hoeveelheid hulp en die ze op dat moment ontvangen. Hierbij zijn jongeren en ouders met individuele hulp of groepsbepaling het meest tevreden. Zij geven een rapportcijfer van 7,5 aan de hulp die ze ontvangen. Bij respondenten bij wie het kind (deels) niet thuis woont, is de tevredenheid lager. Deze groep geeft het rapportcijfer 6,5.

Hoewel de tevredenheid over de hulpverlener en de hoeveelheid hulp hoog is, geeft slechts 64 procent aan dat de hulp hen goed helpt.

Positieve punten die door ouders en jongeren genoemd worden, hebben betrekking op de vriendelijkheid van de hulpverlener, de tijd die de hulpverlener voor hen neemt en het inlevingsvermogen van de hulpverlener. Over de samenwerking tussen hulpverleners en de duidelijkheid over wat men kan verwachten van de hulp zijn ouders en jongeren minder tevreden. Slechts 53 procent van de jongeren geeft aan dat duidelijk is gemaakt wat zij van de hulp konden verwachten. Onder ouders ligt het percentage hoger (67 procent).

Voor de start van de hulp heeft 77 procent van de ondervraagden een gesprek gehad met de gemeente of hulpaanbieder over welke hulp er nodig is. Van de jongeren is 63 procent bij het hele gesprek of een deel van het gesprek aanwezig geweest. Ruim een derde was dus niet aanwezig bij het bespreken van de hulpbehoefte. Over de mate waarin zij inspraak hadden bij het bepalen van het soort hulp zijn jongeren significant minder tevreden dan ouders: 53 procent van de jongeren tegenover 73 procent van de ouders.

De grenzen van het aanspreken op eigen kracht

Perspectief van jongeren en ouders

Uit interviews met jongeren en ouders blijkt dat ze het belangrijk vinden dat ze betrokken worden bij het bepalen van de hulp die ze gaan ontvangen, dat er naar hen geluisterd wordt en dat ze zelf keuzes kunnen maken en de regie kunnen voeren. Hoewel ze aangeven het begrip 'eigen kracht' niet goed te kunnen plaatsen, en niet kunnen beoordelen in hoeverre de gemeente hier bij het toekennen van hulp op stuur, lijken ze wel belang te hechten aan de principes die eraan ten grondslag liggen.

Bij de vraag of tijdens het gesprek met de gemeente gevraagd is wat de jongeren of ouders zelf kunnen doen om de hulpvraag op te lossen, geeft 75 procent van de jongeren en 69 procent van de ouders aan dat dit het geval was. Hoewel uit gesprekken met jongeren en ouders blijkt dat ze deze vraag als positief ervaren, geven ze tegelijkertijd aan dat ze beperkte mogelijkheden hebben om hun eigen kracht en netwerk aan te spreken en juist daarom de gemeente benaderen. Te veel nadruk op eigen kracht wordt als onprettig ervaren, en wordt door jongeren en ouders geïnterpreteerd als een bezuinigingsmaatregel.

Bij de vraag of er tijdens het gesprek met het wijkteam naar hen en hun mening is geluisterd, geeft circa driekwart van de jongeren en ouders aan dat dit het geval was, dat er goed naar hun situatie is gekeken en dat ze zich serieus genomen voelden. Een kwart van de jongeren en ouders voelt zich niet serieus genomen. Uit de interviews komt een vergelijkbaar beeld naar voren: de jongeren beoordelen de mate waarin zij regie of autonomie hebben over de hulp die ze krijgen als redelijk positief.

Perspectief van gemeenten en jeugdhulpaanbieders

Professionals van gemeentelijke beleidsafdelingen en sociale wijkteams geven in de interviews aan dat eigen kracht voor hen een moeilijk hanteerbaar begrip is, en dat het in beleidsplannen ook niet geconcretiseerd is. Zelf definiëren ze het als 'wat mensen zelfstandig of met hun eigen netwerk op kunnen lossen'. Daarnaast geven ze aan weinig zicht te hebben op hoe eigen kracht in de praktijk uitwerkt. Gemeenten registreren bovendien niet wanneer en op welke manier 'eigen kracht' is aangewend en of dat het gewenste effect heeft gehad, waardoor nazorg bij eigenkrachtoplossingen niet mogelijk is. Dit kan volgens de professionals tot gevolg hebben dat kinderen die wel ondersteuning nodig hebben mogelijk uit zicht raken.

Volgens jeugdhulpaanbieders wordt er bij gemeenten soms te veel verwacht van eigen kracht, en wordt er te lang gewacht met doorverwijzen, waardoor de situatie verslechtert en de veiligheid van het kind in het geding komt. Soms wordt er te lang te lichte hulp geboden, en signaleren toegangsmedewerkers onvoldoende dat gezinnen het daarmee niet redden. De expertise om groepen te herkennen bij wie eigen kracht niet werkt, ontbreekt dan. Gemeenten erkennen tevens dat er jongeren en ouders zijn bij wie het niet mogelijk is aan te sturen op de eigen kracht.

De Kinderombudsman concludeert dat het nog steeds (vergeleken met 2015) voorkomt dat professionals in de toegang soms de kennis en expertise missen om 'eigen kracht' op een goede wijze toe te passen. Hierdoor kunnen ze onveilige situaties bij kinderen niet tijdig signaleren en er niet tijdig op anticiperen.

Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat gemeenten soms te lang aansturen op de eigen kracht van (kwetsbare) gezinnen daar waar dat niet passend is. Hierdoor worden signalen van onveiligheid niet tijdig herkend of worden gezinnen overvraagd, waardoor de passende (zwaardere) hulp niet tijdig wordt ingezet.

Tot slot blijkt uit de gesprekken met jongeren, ouders, gemeenten, zorginstellingen en cliëntenorganisaties dat er nauwelijks familiegroepsplannen worden opgesteld, terwijl dit juist een belangrijk instrument is om de eigen kracht in te zetten en als gezin zelf regie te houden. Volgens de professionals komt dat doordat velen nog niet met het familiegroepsplan bekend zijn en het in de praktijk door professionals vaak verward wordt met het ondersteuningsplan of zorgplan.

5.2 Onderzoeken naar kwetsbare gezinnen

De inspecties van Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein onderzochten in zes gemeenten in hoeverre partijen in het sociale domein onveiligheid bij jeugdigen signaleren en indien nodig de toeleiding naar passende hulp en ondersteuning realiseren. Geconcludeerd wordt dat bij acute onveiligheid van jeugdigen signaleren en handelen doorgaans plaatsvindt, maar dat vroegsignalering van (gezins)problematieken en het tijdig ondernemen van actie niet genoeg gebeurt. Gesteld wordt dat nodig is dat organisaties uit het sociale domein ook als er nog geen kindsignalen zichtbaar zijn, problematieken signaleren en hier naar handelen (Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein, 2016a).

In een andere rapport van de inspecties naar calamiteiten rondom de veiligheid van kwetsbare gezinnen (Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein, 2016b) concluderen de inspecties dat het belangrijk is dat kwetsbare gezinnen met chronische problematiek tijdig de zorg en ondersteuning krijgen die zij nodig hebben. De inspecties signaleren dat het voorkomt dat chronische problematiek in gezinnen wordt onderschat. De zelfredzaamheid of 'eigen kracht' van gezinnen wordt voortdurend overschat omdat er geen rekening wordt gehouden met de implicaties van de chroniciteit voor de draagkracht van gezinnen. Hierdoor is er geen sprake van passende zorg, hulp en ondersteuning, en vallen kwetsbare gezinnen na een periode van intensieve zorg en ondersteuning vaak weer terug. Veiligheidsrisico's voor kinderen blijven hierdoor bestaan. 'Het is nodig dat chronische problematiek binnen een gezin als zodanig wordt herkend, dat hiertoe gekwalificeerde professionals afwegen wat de aard en de ernst van de problematiek is en vervolgens vaststellen – juist ook voor de langere termijn – welke zorg en ondersteuning hierbij passend zijn. Professionals moeten goed kunnen afwegen hoe groot de 'eigen kracht' of zelfredzaamheid van een gezin op de verschillende leefgebieden is, op welke leefgebieden zij ondersteuning nodig hebben, in welke mate zij zelf (dit kan per leefgebied variëren) regie kunnen voeren en wanneer professionals deze regie moeten ondersteunen of zelfs overnemen. Deze afwegingen moeten zo vroeg mogelijk plaatsvinden, zodat het mogelijk is om passende zorg en ondersteuning te bieden die kan helpen voorkomen dat de problematiek escaleert en/of gevolgen heeft op andere leefgebieden. Het is daarom ook van belang om tussentijds stil te staan bij de behaalde resultaten van de geboden zorg en ondersteuning en te bepalen of deze op langere termijn toereikend is, gezien de aard en ernst van de (onderliggende) problematiek. Deze afwegingen dienen niet eenmalig plaats te vinden, maar moeten structureel worden ingebed in het proces van hulpverlening'.

In een eerder onderzoek van de inspecties naar de toegang tot jeugdhulp vanuit de wijkteams komen soortgelijke conclusies (Samenwerkend Toezicht Jeugd, 2015). We belichten hier enkele resultaten van dit onderzoek.

De inspecties hebben geconstateerd dat in de praktijk veel wijkteams veiligheidsrisico's bij gezinnen nog niet systematisch inschatten.

Bovendien hebben wijkteams die sterk de nadruk leggen op vraaggericht werken – en in eerste instantie alleen uitgaan van de directe vraag van jeugdige en ouders – weinig informatie over de totale situatie van jeugdige en gezin en eventuele achterliggende problemen, wat het maken van een goede risicotaxatie in de weg staat.

Het blijkt voor wijkteams ook moeilijk om in te schatten wat jeugdigen en gezinnen zelf kunnen, en wat het wijkteam beter op zich kan nemen. Dit geldt met name als het gaat om gezinnen waarin een of meer gezinsleden een licht verstandelijke beperking hebben. Daarnaast blijkt het voor medewerkers lastig om jeugdigen voldoende bij de zorg en ondersteuning te betrekken, met name als de ouders de primaire hulpvrager zijn. Tegelijkertijd hebben jeugdigen vaak zelf ideeën over goede zorg en ondersteuning, bijvoorbeeld over wat ze van een medewerker van het wijkteam verwachten.

Een van de uitgangspunten van de Jeugdwet is dat ouders en jeugdigen zoveel mogelijk zelf de regie voeren over de hulp die ze krijgen, en dat medewerkers van wijkteams hen daarin ondersteunen en de regie overnemen waar jeugdigen en gezinnen dit zelf niet kunnen. Bij de wijkteams beperkt de werkwijze van de regisseur zich vaak tot het samen met jeugdigen en ouders maken van een plan, het volgen van de uitvoering en eventuele bijstelling van het plan. Het bepalen van een gezamenlijk doel in overleg met andere betrokken organisaties, doorzettingsmacht en de mogelijkheid op te schalen zijn vaak niet geregeld. Bovendien ontbreken een gezamenlijke visie en afspraken over de werkwijze regelmatig, waardoor uitvoering van de regie niet geborgd is, aldus de inspecties (Samenwerkend Toezicht Jeugd, 2015).

5.3 Cliëntervaringsmonitors

5.3.1 Landelijke rapportage cliëntervaringsonderzoeken Jeugdwet 2016

Sinds 2016 zijn gemeenten op grond van de Jeugdwet verplicht om cliëntervaringsonderzoek te doen.

Het Centrum Beleidsadviseerend Onderzoek (Cebeon) heeft op basis van de uitkomsten van gemeentelijke cliëntervaringsonderzoeken een landelijke rapportage opgesteld (Cebeon, 2016). Hiervoor is gebruikgemaakt van gegevens van gemeenten die de Modelvragenlijst Cliëntervaring Jeugd en Ouders (MCJO) gebruiken. Er is een vragenlijst voor jongeren en een vragenlijst voor ouders. De vragenlijst bestaat uit zes thema's met elk meerdere deelvragen/stellingen.

135 gemeenten hebben de MCJO gebruikt en hun gegevens aan VWS aangeleverd. Dit is ongeveer een derde van alle Nederlands gemeenten. Deze gemeenten zijn niet evenredig verdeeld over de jeugdhulpregio's. 3.036 jongeren en 7.968 ouders hebben de vragenlijst ingevuld. Achtergrondgegevens (onder meer opleidingsniveau, herkomst) van de jongeren en ouders zijn niet verzameld. De respons betreft een klein deel van het aantal cliënten van de jeugdhulp in 2015. Het gaat om ruim 3 procent van de jongeren met jeugdhulp en circa 8 procent van de ouders.

Uit dit onderzoek blijkt dat ouders en jongeren over het geheel genomen positief zijn over de jeugdhulp. Vooral de bejegening door de hulpverleners wordt als zeer positief ervaren. Verbeterpunten liggen voornamelijk op het vlak van samenwerking tussen aanbieders en de snelheid van toegang tot jeugdhulp. We geven hier een overzicht van de belangrijkste uitkomsten op de thema's waarop ouders en jongeren zijn bevestigd.

Toegankelijkheid van de jeugdhulp

Gemiddeld heeft ongeveer twee derde van de jongeren en ouders positieve ervaringen met de toegankelijkheid van de jeugdhulp. Het gaat daarbij om weten waar ze terecht kunnen, snelheid van geboden hulp, en de hulp krijgen die ze nodig hebben. Een kwart tot een derde is kritisch over met name de snelheid waarmee zij geholpen zijn. Dit is een aspect dat vanuit cliëntperspectief verbetering behoeft.

Kwaliteit van hulp

Cliënten zijn onder meer bevestigd over de bejegening door de hulpverleners, de betrokkenheid van cliënten bij het nemen van beslissingen over de hulp, en de samenwerking tussen organisaties.

Over de meeste aspecten zijn de cliënten positief, waarbij jongeren en ouders het meest positief zijn over de bejegening. Ze ervaren serieus te worden genomen en met respect te worden behandeld (circa 80 procent van de cliënten). Ongeveer driekwart vindt ook dat zij goed geholpen worden bij hun vragen en problemen, en dat de beslissingen samen met hen worden genomen.

Over de samenwerking tussen organisaties en informatieverstrekking over de hulp zijn ze minder tevreden. Respectievelijk circa 48 procent en 68 procent zegt hierover tevreden te zijn.

Effect van de jeugdhulp op het opgroeien van de jeugdige

Driekwart van de cliënten vindt dat de jeugdige zich door hulp beter voelt, en circa 60 procent vindt dat het gedrag van de jeugdige en de situatie thuis zijn verbeterd. Minder dan de helft van de cliënten voelt zich veiliger door de hulp.

Effect van de jeugdhulp op de zelfstandigheid van de jeugdige

Ruim 50 procent van de cliënten vindt dat de jeugdige door de hulp een beetje tot veel zelfstandiger is geworden.

Effect van jeugdhulp op de zelfredzaamheid van jongeren en ouders

Ruim 50 procent van de cliënten heeft door de hulpverlening meer vertrouwen in de toekomst gekregen, en is beter in staat zijn eigen problemen op te lossen. Circa 40 procent (voornamelijk ouders) vindt dat ze door hulp beter voor zichzelf kunnen opkomen.

Effect van de jeugdhulp op meedoen van de jeugdige

Ongeveer twee derde van de respondenten geeft aan dat het door de hulp beter gaat op school, werk of dagbesteding. Ruim 40 procent vindt dat er een verbetering is in de relatie met vrienden en anderen.

5.3.2 Cliëntervaringen in pilotgemeenten

Zoals eerder vermeld doet een tiental gemeenten/regio's mee aan een pilot waarmee ervaring opgedaan wordt met de Modelvragenlijst CJO (Nederlands Jeugdinstituut & Stichting Alexander, 2017).

In de tussenrapportage worden onder andere de resultaten weergegeven van de antwoorden van jongeren en ouders op de thema's en vragen van de MCJO.

Vragenlijsten zijn verwerkt van 774 jongeren en 2.058 ouders. Wegens een lage respons en onduidelijkheid over redenen voor non-respons zijn ook op grond van dit onderzoek geen harde conclusies te trekken.

Over het algemeen zijn de gegeven antwoorden positief. De meeste ouders en jongeren geven aan dat ze vaak of altijd tevreden zijn over de toegankelijkheid van de voorzieningen en over de uitvoering van de zorg. Ook geven ze voor de meeste effecten aan dat de situatie nu beter is dan voor de hulp. Tegelijkertijd geven de antwoordengegevens ook aanwijzingen voor verbeteringen. We geven hierna de resultaten weer op de verschillende thema's.

Toegankelijkheid van hulp

De meerderheid van jongeren en ouders geeft aan tevreden te zijn over de toegankelijkheid van voorzieningen. Ruim 60 procent van ouders en jongeren weet waar ze terecht kunnen. Circa 55 procent is tevreden over de snelheid waarmee ze geholpen zijn en ruim 60 procent krijgt de hulp die ze denken nodig te hebben.

Uitvoering van de zorg

Net zoals uit de landelijke rapportage cliëntervaringsmonitors (Cebeon, 2016) komt ook uit dit onderzoek naar voren dat jongeren en ouders het meest tevreden zijn over de bejegening door de hulpverlener. Ruim 80 procent van zowel ouders als jongeren voelt zich met respect behandeld.

In de mate waarin cliënten zich serieus genomen voelen door de hulpverlener is echter wel een groot verschil tussen de ervaring van jongeren en van ouders. Slechts 34 procent van de jongeren voelt zich serieus genomen, terwijl driekwart van de ouders dit voelt. Het minst tevreden zijn ouders en jongeren over de samenwerking tussen voorzieningen (respectievelijk 42,6 procent en 44,1 procent). Bijna 70 procent van de jongeren en ruim 76 procent van de ouders zegt dat beslissingen over de hulp meestal of altijd samen met hen worden genomen.

Effect van de hulp op het opgroeien van de jeugdige

Bijna 70 procent van de cliënten geeft aan dat de jongeren zich beter voelen. 55 procent van de jongeren en bijna 60 procent van de ouders geeft aan dat er een verbetering in gedrag van de jongere is, ruim 50 procent van ouders en jongeren zegt dat het thuis beter gaat.

Ook in dit onderzoek blijkt de jeugdhulp het minst effect te hebben op de ervaren veiligheid van de jongeren (36,6 procent volgens jongeren en 45,8 procent volgens ouders).

Effect op zelfstandigheid

Op de vragen die zijn voorgelegd over de zelfstandigheid van de jongeren variëren de percentages jongeren en ouders die vinden dat die is toegenomen tussen de 46,4 procent en 53,7 procent.

Het gaat om de stellingen 'ik eet wat ik wil', 'ik zeg wat ik nodig heb' en 'er wordt beter naar mij geluisterd'.

Effect op zelfredzaamheid

Ruim de helft van de jongeren vindt dat ze na de hulp beter in staat zijn hun problemen op te lossen (58,2 procent) en hebben meer vertrouwen in de toekomst (52,5 procent). Ouders zijn wat minder positief met respectievelijk 47,8 procent en 44,7 procent. Op de stelling 'gevoel hebben voor zichzelf op te kunnen komen' antwoordt 46,3 procent van de jongeren en 31,6 procent van de ouders dat dit is verbeterd.

'De drempel om hulp te vragen is al hoog; ik hoop dat beleidsmakers dat beseffen als zij mensen dan weer eerst in hun eigen netwerk oplossingen willen laten zoeken. Mijn ervaring is dat dit bijna altijd al geprobeerd is en dat het onvoldoende is'

Effect op meedoen

Bijna 60 procent van de ouders en jongeren vindt dat het door de jeugdhulp beter gaat op school, werk en dagbesteding. Over de effect op relaties met vrienden en anderen (39,2 procent jongeren en 42,4 procent van de ouders) en de vrijetijdsbesteding (38,1 procent van de jongeren en 34,9 procent van de ouders) zijn zowel ouders en jongeren wat minder positief (Nederlands Jeugdinstituut en Stichting Alexander, 2017).

5.4 Monitor Transitie Jeugd

Sinds januari 2015 wordt de **Monitor Transitie Jeugd** ingezet om signalen van jongeren en ouders te verzamelen over de transitie van de jeugdhulp. De effecten en knelpunten van de transitie van de jeugdhulp naar gemeenten worden in kaart gebracht en er worden mogelijke oplossingen aangedragen vanuit cliëntperspectief. De monitor is een initiatief van Zorgbelang, Uw Ouderplatform, Ieder(In), MEE Nederland, LOC en Landelijk Platform GGz.

Het nieuwe jeugdstelsel werkt niet voor alle jeugdigen en ouders goed genoeg. Dit blijkt uit resultaten van de Monitor Transitie Jeugd, waarmee van begin 2015 tot 9 december 2016 in totaal 1.010 ervaringen met jeugdhulp verzameld zijn. Via de website van de monitor zijn er in 2016 299 algemene meldingen binnengekomen. Daarnaast hebben 239 ouders hun ervaringen gedeeld in een extra vragenlijst over informatievoorziening en maatwerk. De meldingen kwamen net als in 2015 voornamelijk van ouders. In 2016 hebben ook dertig professionals hun signalen gedeeld, de meeste van hen zijn werkzaam in de (specialistische) jeugd-ggz.

In de afgelopen twee jaar is met de Monitor Transitie Jeugd een aantal belangrijke knelpunten gesignaleerd. Onderwerpen waarover in 2016 de meeste meldingen binnenkwamen, zijn 'informatie en toegang tot jeugdhulp', 'passende hulp en ondersteuning' en 'het tijdig inzetten van hulp'. We lichten die hierna nader toe.

Informatie en de toegang tot jeugdhulp

Voorbeelden van meldingen over dit onderwerp zijn een onduidelijk proces, onvoldoende expertise en ontevredenheid over de bejegening. In de informatievoorziening aan ouders en jongeren en de beschikbaarheid van onafhankelijke cliënt-ondersteuning kan veel verbeterd worden.

Het aanvragen en ontvangen van hulp levert sinds de start van de transitie de meeste problemen op voor kinderen, ouders en hun gezinnen. In 2015 ging 34 procent van de meldingen over toegang en informatie. In 2016 was dit 32 procent. Daarnaast blijken veel melders zich niet geïnformeerd te voelen (bijvoorbeeld over hoe ze hulp moeten aanvragen en over de mogelijkheid voor onafhankelijke cliëntondersteuning).

Ruim de helft van de jeugdigen en ouders die een melding hebben gedaan, geeft aan zich niet prettig te voelen bij de wijze waarop met hen gepraat wordt. Zij voelen zich niet gehoord en niet serieus genomen in hun ervaringsdeskundigheid, met als gevolg dat zij niet de meest passende zorg en ondersteuning krijgen aangeboden.

Ongeveer de helft van de meldingen gaat over het toewijzen van hulp en de beschikking. Ook professionals ervaren hier problemen mee. Zo duurt bijvoorbeeld het proces van hulpvraag tot beschikking te lang, wordt er niet altijd de meest passende hulp toegewezen en hebben ouders het gevoel geen keuze te hebben in de hulp die wordt toegewezen.

Inzet van passende hulp en ondersteuning

Uit de meldingen blijkt dat maatwerk in veel gevallen nog niet tot stand komt, het pgb nog niet altijd wordt ingezet en de eigen regie van jongere, ouder en gezin nog veel wordt ondermijnd (beslissingen worden niet gezamenlijk genomen, privacy-regelgeving wordt geschonden en er is geen oog voor eigen regie in de jeugdhulp of jeugdbescherming).

Tijdig inzetten van hulp

In 2015 werd er voornamelijk gemeld over inregelproblematiek en medewerkers die elkaar nog niet wisten te vinden, waardoor het langer duurde om een beschikking te krijgen. Eind 2015 tot en met eind 2016 gingen de meldingen steeds meer over de periode tussen beschikken en het aanvragen van de hulp. Kinderen, jongeren en ouders moeten steeds langer wachten op de hulp die zij nodig hebben. De meeste melders gaven aan dat kinderen, jongeren en ouders lang moesten wachten doordat de gemeente geen contract had afgesloten met de zorgaanbieder die nodig was. In het proces van inkoop wordt nog lang niet altijd rekening gehouden met de behoeften van de cliënt.

6. Antwoorden op onderzoeksvragen

Het onderzoek dat het Nederlands Jeugdinstituut in opdracht van Pro Juventute in de komende jaren gaat uitvoeren, is gericht op de volgende thema's en onderzoeksvragen.

1. *Goede vraagverkenning en planning*

- a. Worden de vragen en problemen volgens de jeugdige en het gezin goed in kaart gebracht?
- b. Komt dat samen in een oplossingsgericht plan van de jeugdige en het gezin, daarbij waar nodig ondersteund door professionals?
- c. Is met de jeugdige en het gezin, eventueel met hulp van een onafhankelijke cliëntondersteuner, in kaart gebracht wat de eigen kracht is van de jeugdige, het gezin en hun netwerk, is daar overeenstemming over en is dat plan op basis daarvan gemaakt?
- d. In hoeverre kan dat plan volgens de jeugdige en het gezin daadwerkelijk tot versterking van de eigen kracht leiden?

2. *Samenhangende en doelgerichte hulp*

- a. Wordt één-gezin-één-plan daadwerkelijk als uitgangspunt voor de hulp genomen?
- b. Worden de oorzaken van de problemen van de jeugdige en het gezin daarin duidelijk aangepakt en worden de aanwezige krachten daadwerkelijk benut?
- c. In hoeverre wordt het plan daadwerkelijk uitgevoerd en wordt daarbij gebruikgemaakt van de eigen kracht van de jeugdige, het gezin en/of hun netwerk?
- d. Is de daarvoor benodigde ondersteuning voldoende of lang genoeg beschikbaar, vindbaar en laagdrempelig toegankelijk?

3. *Effectieve hulp*

- a. Wordt er regelmatig gekeken of de doelen van de cliënt – die in het plan zijn geformuleerd – worden of zijn bereikt?
- b. Welk resultaat hebben cliënten van de hulp ervaren, wat is er veranderd?
- c. Is hun eigen kracht in hun ogen inderdaad versterkt? Zo ja, in welk opzicht en wat heeft er gewerkt? Zo nee, wat heeft er ontbroken?
- d. Wordt de hulpverlening goed afgesloten, zijn er duidelijke afspraken over nazorg?

We geven hier per vraag een overzicht van de op dit moment beschikbare gegevens.

Gegevens in onderstaand schema zijn afkomstig uit het onderzoek van de Kinderombudsman (2016), tenzij anders vermeld. Voor vragen die in dat onderzoek niet aan bod zijn gekomen, maakten we gebruik van gegevens uit de landelijke rapportage van gemeentelijke cliëntervaringsonderzoeken (Cebeon, 2016) en de tussenrapportage van het pilotproject MCJO (Nederlands Jeugdinstituut & Stichting Alexander, 2017). Deze gegevens zijn gemerkt met een asterisk.

Voor een compleet overzicht van alle vragen en antwoorden in de betreffende onderzoeken verwijzen we naar de betreffende publicaties. Hier presenteren we de voor dit onderzoek meest relevante uitkomsten.

Vragen en stellingen (onderverdeeld naar thema en deelvragen)	Jongeren	Ouders
1. Goede vraagverkenning en planning		
a. Worden de vragen en problemen volgens de jeugdige en het gezin goed in kaart gebracht?		
Er is goed geluisterd naar wat ik nodig heb.	77%	75%
Er is goed naar mijn situatie gekeken.	75%	73%
Ik mocht mijn mening geven tijdens het gesprek.	90%	89%
Er is goed naar mijn mening geluisterd.	74%	75%
Ik ben (heel) tevreden over de inspraak die ik heb gehad bij het bepalen van de soort hulp.	53%	73%
b. Komt dat samen in een oplossingsgericht plan van de jeugdige en het gezin, daarbij waar nodig ondersteunend door professionals?		
Is er samen met jou (en je ouders) een plan gemaakt waarin staat welke hulp je wanneer krijgt en door wie?	70% (een of meer plannen)	70%
In het plan staat duidelijk wie wat doet en wanneer.	54%	61%
In het plan staat welke hulp mijn ouders, broers en zussen krijgen.	52%	42%
Ik ben tevreden over het opgestelde plan.	62%	63%
c. Is met de jeugdige en het gezin, eventueel met hulp van een onafhankelijke cliënt-ondersteuner, in kaart gebracht wat de eigen kracht is van de jeugdige, het gezin en hun netwerk, is daar overeenstemming over en is dat plan op basis daarvan gemaakt?		
	Familiegroepsplan wordt volgens jongeren, ouders en gemeenten en zorginstellingen nauwelijks uitgevoerd (conclusie Kinderombudsman)	
Heeft de medewerker gevraagd wat jij of je ouders zelf kunnen doen om de hulpvraag op te lossen?	75%	69%
Zo ja, wat vond je ervan dat de medewerker dat aan jou (of je ouders) vroeg?	De vraag ervaren ze als positief, maar jongeren en ouders geven tegelijkertijd aan dat ze beperkte mogelijkheden hebben om hun eigen kracht en netwerk aan te spreken.	
Beslissingen over hulp worden samen met mij genomen.*	68,5-75% vaak en altijd	76-circa 78% vaak en altijd
d. In hoeverre kan dat plan volgens jeugdige en gezin daadwerkelijk tot versterking van de eigen kracht leiden?		
	onbekend	

* Gegevens uit de landelijke rapportage MCJO (Cebeon, 2016) en de tussenrapportage van de pilots MCJO (Nederlands Jeugdinstuut en Stichting Alexander, 2017). In de landelijke rapportage staan geen exacte percentages weergegeven.

Vragen en stellingen (onderverdeeld naar thema en deelvragen)	Jongeren	Ouders
2. Samenhangende en doelgerichte hulp		
a. <i>Wordt één-gezin-één-plan daadwerkelijk als uitgangspunt voor de hulp genomen?</i>	onbekend	
b. <i>Worden de oorzaken van problemen van de jeugdige en het gezin daarin duidelijk aangepakt en worden de aanwezige krachten daadwerkelijk benut?</i>	onbekend	
c. <i>In hoeverre wordt het plan daadwerkelijk uitgevoerd en wordt daarbij gebruikgemaakt van de eigen kracht van de jeugdige, het gezin en/of hun netwerk?</i>	onbekend	
d. <i>Is de daarvoor benodigde ondersteuning voldoende of lang genoeg beschikbaar, vindbaar en laagdrempelig toegankelijk?</i>	onbekend	
3. Effectieve hulp		
a. <i>Wordt er regelmatig gekeken of de doelen van de cliënt – die in het plan zijn geformuleerd – worden of zijn bereikt?</i>	onbekend	
b. Welk resultaat hebben cliënten van de hulp ervaren, wat is er veranderd?		
De jeugdhulp die ik krijg helpt mij goed.	62%	65%
Ik ben goed geholpen met mijn vragen en problemen.*	69,9-75% vaak en altijd	66,7-72% vaak en altijd
Door de hulp gaat het beter met mijn (het) gedrag (van mijn kind).*	55,1-62% beetje en veel beter	59,3-circa 63% beetje en veel beter
Door de hulp voel ik me / mijn kind (zich) beter.*	67,8-75% beetje en veel beter	69,1-65% beetje en veel beter
Door de hulp voel ik me veiliger.*	36,6-circa 42%	45,3-circa 50%
Door de hulp gaat het thuis beter.*	52,5-circa 58%	55,9-61%
c. <i>Is hun eigen kracht in hun ogen inderdaad versterkt? Zo ja, in welk opzicht en wat heeft er gewerkt? Zo nee, wat heeft er ontbroken?</i>	Deels	

* Gegevens uit de landelijke rapportage MCJO (Cebeon, 2016) en de tussenrapportage van de pilots MCJO (Nederlands Jeugdinstuut en Stichting Alexander, 2017). In de landelijke rapportage staan geen exacte percentages weergegeven.

	Landelijk	Pilots	Landelijk	Pilots
Ervaren effect op zelfredzaamheid*				
Door de hulp kan ik beter mijn problemen oplossen (beetje beter en veel beter).	Circa 65%	58,2%	Circa 50%	47,8%
Door de hulp kan ik beter voor mijzelf zorgen.	Circa 50%	46,3%	Circa 38%	31,6%
Door de hulp heb ik meer vertrouwen in de toekomst.	Circa 50%	52,5%	Circa 50%	44,7%
Ervaren effect op zelfstandigheid*				
Door de hulp weet ik / mijn kind beter wat ik/hij wil.	Circa 52%	46,4%	Circa 51%	48,9%
Door de hulp zeg ik / zegt mijn kind vaker wat ik/hij nodig heb/heeft.	Circa 56%	52,4%	Circa 52%	49,5%
Door de hulp wordt er beter naar mij / mijn kind geluisterd.	Circa 52%	48,4%	Circa 58%	53,7%
Ervaren effect op participatie*				
Door de hulp gaat het beter op school, werk, of dagbesteding.	Circa 65%	58,5%	Circa 65%	56,6%
Door de hulp besteed ik / mijn kind mijn/zijn vrije tijd beter.	41%	38,1%	40%	34,9%
Door de hulp is mijn relatie (die van mijn kind) met vrienden en anderen beter geworden.	Circa 45%	39,2%	45%	42,4%
<i>d. Wordt de hulpverlening goed afgesloten, zijn er duidelijke afspraken over nazorg?</i>	onbekend			

* Gegevens uit de landelijke rapportage MCJO (Cebeon, 2016) en de tussenrapportage van de pilots MCJO (Nederlands Jeugdinstuut en Stichting Alexander, 2017). In de landelijke rapportage staan geen exacte percentages weergegeven.

7. Conclusies en aanbevelingen

Met voorliggende literatuurstudie bieden we een overzicht van aanwezige kennis over het begrip eigen kracht in beleid en onderzoek. We hebben antwoord gezocht op de vraag of vanuit het perspectief van jeugdigen en ouders de eigen kracht sinds de decentralisatie wordt versterkt, en op de deelvragen zoals weergegeven in hoofdstuk 1. We eindigen deze literatuurstudie met aanbevelingen voor overheid en organisaties.

Het concept eigen kracht kent – in verschillende verschijningsvormen – een lange geschiedenis in de medische zorg en psychiatrie, de jeugdhulp en in de psychologie.

In het overheidsbeleid kwam het concept in verschillende gedaantes ook al naar voren, maar nog niet zo duidelijk als in de huidige Jeugdwet. Het concept ‘eigen kracht’ staat door de transformatie van de jeugdsector hoog op de agenda van gemeenten en aanbieders.

De decentralisatie van de jeugdhulp is echter nog van betrekkelijk recente datum. Onderzoeksgegevens die antwoord bieden op de hoofdvraag zijn nog schaars. De belangrijkste landelijke onderzoeken waarin aandacht besteed wordt aan het onderwerp ‘eigen kracht’ zijn die van de Kinderombudsman, de inspecties van Samenwerkend Toezicht Jeugd en de landelijke rapportage met uitkomsten van de gemeentelijke cliëntveringsonderzoeken Jeugdwet. Daarnaast zijn in de tussenrapportage van het project MCJO onder meer uitkomsten te vinden van het cliëntveringsonderzoek dat heeft plaatsgevonden in een aantal pilotgemeenten.

Van de beschikbare rapportages geeft die van de Kinderombudsman het meeste inzicht in de ervaringen die jeugd, ouders en professionals hebben met de jeugdhulp. 235 jongeren en 1.235 ouders uit verschillende gemeenten hebben deelgenomen aan het onderzoek. Daarnaast waren er gemeenten en professionals die werkzaam zijn in de jeugdhulp betrokken bij het onderzoek. De onderzoekers zeggen met deze respons met een betrouwbaarheid van 95 procent representatieve uitspraken te kunnen doen. Hoewel de landelijke rapportage van de gemeentelijke cliëntveringsonderzoeken meer respondenten bevat, zijn de gemeenten die gegevens hebben aangeleverd niet evenredig verdeeld over de jeugdhulpregio's, en wordt uitsluitend gebruikgemaakt van aangeleverde gegevens van de MCJO. Andere beperkingen van het onderzoek zijn onder meer dat achtergrondgegevens van de respondenten ontbreken, en de respons slechts een zeer klein deel van het aantal jeugdhulpcliënten betreft. Het is onduidelijk in welke mate de uitkomsten representatief zijn. Ze bieden dus slechts een indicatie van de ervaringen van jongeren en ouders.

We vatten de belangrijkste conclusies uit deze onderzoeken samen en gaven waar mogelijk antwoord op de deelvragen die we weergaven in hoofdstuk 1. We maakten daarbij vooral gebruik van de uitkomsten van het onderzoek van de Kinderombudsman. Daar waar we op een bepaalde onderzoeksvraag geen antwoord vonden in het rapport, voegden we gegevens toe uit de landelijke rapportage van gemeentelijke cliëntveringsonderzoeken, gecombineerd met de gegevens uit de tussenrapportage van het pilotproject MCJO. We merken daarbij op dat op veel van de deelvragen van dit onderzoek slechts deels of helemaal nog geen antwoord gegeven kan worden.

In de volgende paragrafen geven we eerst een aantal algemene conclusies uit de verschillende onderzoeken weer. Daarna volgt een schematisch overzicht van de onderzoeksvragen en de aanwezige gegevens.

Kwaliteit van hulp

Uit alle onderzoeken blijkt dat de tevredenheid van jongeren en ouders over de hoeveelheid hulp hoog is. Jongeren en ouders geven in het onderzoek van de Kinderombudsman een rapportcijfer van 7 voor de hulp die ze ontvingen ten tijde van het onderzoek van de Kinderombudsman. Ten opzichte van 2015 is deze tevredenheid gestegen van gemiddeld 6.7 naar 7. Over de mate waarin de hulp goed geholpen heeft voor de jongeren en ouders, ligt de tevredenheid lager. 62 procent van de jongeren en 65 procent van de ouders vindt dat de hulp hen goed geholpen heeft.

Ouders en jongeren vinden het belangrijk betrokken te worden bij het bepalen van de hulp die ze gaan ontvangen, dat er naar hen geluisterd wordt, dat ze zelf keuzes kunnen maken en zelf de regie kunnen voeren. Het blijkt echter dat slechts 53 procent van de jongeren tevreden is over de inspraak die zij hebben gehad bij het bepalen van de soort hulp die ze krijgen. Ouders zijn meer tevreden over de inspraak die ze hebben gehad. 73 procent van hen zegt hierover tevreden te zijn. Van de jongeren is slechts 63 procent aanwezig geweest bij (een deel van) de gesprekken met de gemeente of hulpaanbieder. De Kinderombudsman stelt daarom dat op het vlak van participatie nog een verbetering nodig is.

Op de vraag of er samen met jeugdigen en/of ouders een plan is gemaakt waarin de te ontvangen hulp beschreven staat, zegt gemiddeld 30 procent van de jongeren en ouders dat dit niet is gebeurd. Wanneer er wel een plan is gemaakt, zegt gemiddeld 62 procent er tevreden over te zijn.

Uit de Monitor Transitie Jeugd 2016, waarin signalen van jeugd en ouders over de transitie van de jeugdhulp worden verzameld, blijken de meeste meldingen over toegang tot de jeugdhulp en informatie over de jeugdhulp afkomstig te zijn van ouders. Zo weten ouders vaak niet waar ze terecht kunnen met een hulpvraag, of hoe ze hulp moeten aanvragen. Ook blijken ouders niet goed geïnformeerd te zijn over de mogelijkheid om een onafhankelijke cliëntondersteuner in te zetten die hen kan helpen bij het organiseren en aanvragen van hulp.

Ook blijkt uit de meldingen dat veel betrokkenen zich in de toegang tot jeugdhulp niet gehoord voelen, en het gevoel hebben dat hun hulpvraag wordt bekeken door een financiële bril. Daarnaast voelen ouders zich niet gehoord en niet serieus genomen in hun ervaringsdeskundigheid. In verschillende meldingen werd aangegeven dat medewerkers in de toegang eerdere ervaringen van ouders met (jeugd)hulp en ondersteuning negeerden, en niet naar ouders luisterden. Gevolg hiervan was dat er geen meest passende aanbod tot stand kwam (Monitor Transitie Jeugd, 2017).

Eigen kracht

Het begrip 'eigen kracht' is in de verschillende onderzoeken veelal geoperationaliseerd aan de hand van deelvragen die in meer of mindere mate met het begrip samenhangen. In de MCJO zijn de vragen ingedeeld in de categorieën zelfredzaamheid, zelfstandigheid en participatie.

In het onderzoek van de Kinderombudsman is tijdens gesprekken met jongeren, ouders en professionals expliciet gevraagd naar 'eigen kracht'. Jongeren en ouders geven aan dat ze het begrip niet goed kunnen plaatsen en niet kunnen beoordelen in hoeverre de gemeente hier bij het toekennen van hulp op stuurt. Ze blijken echter wel belang te hechten aan de principes die eraan ten grondslag liggen. In het gesprek met de gemeente is aan 75 procent van de jongeren en 69 procent van de ouders gevraagd wat ze zelf kunnen doen om hun problemen op te lossen.

Hoewel de vraag als positief wordt ervaren, geven ouders en jongeren tegelijkertijd aan dat ze beperkte mogelijkheden hebben om hun eigen kracht en netwerk aan te spreken, en dat ze juist daarom de gemeente hebben benaderd. Te veel nadruk op eigen kracht wordt als onprettig ervaren en wordt door ouders en jongeren opgevat als bezuinigingsmaatregel, aldus de Kinderombudsman.

Een instrument dat samenhangt met de vraag wat ouders of jongeren zelf kunnen doen, is het familiegroepsplan. Daarin geeft het gezin zelf aan hoe de opvoed- en opgroei problemen van hun kinderen verminderd of aangepakt kunnen worden. In de praktijk blijkt echter dat er nauwelijks familiegroepsplannen worden opgesteld, terwijl het een instrument is om de eigen kracht van gezinnen in te zetten.

Actief beleid overheid en aanbieders

Het versterken van de eigen kracht van jeugd, ouders en sociale netwerken vraagt om een actief beleid van lokale overheden én organisaties om initiatieven in dat verband aan te jagen en mogelijk te maken. Een beleid dat erop gericht is beroepsopvoeders in kinderopvang en onderwijs goed toe te rusten om alledaagse opvoed- en opgroei vragen het hoofd te bieden. Het vraagt om professionals die vanuit de basiszorg als aanjager optreden (met initiatieven á la *Allemaal opvoeders*) én om jeugdhulp die gericht is op het herstellen of het bevorderen van de autonomie van jeugdigen en opvoeders. Dat vraagt om professionals die vaardig zijn om dit te doen, gebruikmakend van kennis en methoden die hen daarbij helpen. Het zal nodig zijn die professionals, kennis en methoden meer te gaan inzetten.

Scholing en opleiding van (aankomende) professionals

De eigenkrachtbenadering vraagt van ouders en kinderen én van professionals een andere kijk op hulp krijgen én hulp verlenen. Van ouders/gezinnen wordt onder meer verwacht dat ze meer gebruikmaken van hun eigen mogelijkheden en hun sociale netwerk om problemen op te lossen. Professionals bieden pas hulp als het echt nodig is. Ouders zijn opdrachtgever en hebben de regie over de hulp.

De professional informeert ouders en kind over hun mogelijkheden en versterkt daarbij, eventueel met behulp van het netwerk van het gezin, hun probleemoplossend vermogen. Zijn/haar inbreng is (meer dan tot nu toe het geval was) gericht op het vergroten van de autonomie van de ouders en het kind, en niet op het overnemen van het probleem. Deze omslag in denken over het hulp krijgen en hulp verlenen vraagt om een andere attitude van zowel ouders als professionals (Denktank Transformatie Jeugdinstel, 2014). Ook hebben professionals vaardigheden nodig om onder meer het zelfoplossend vermogen van gezinnen te vergroten, aan te sluiten bij sterke kanten van ouders en kinderen, en te kunnen beoordelen wanneer de inzet van het sociale netwerk en de eigen kracht van ouders, kinderen en gezinnen niet voldoende is om de veiligheid en gezondheid van de kinderen te waarborgen. Het onderzoek van de Kinderombudsman laat zien dat deze vaardigheden niet altijd of niet altijd voldoende aanwezig zijn bij professionals. Ook wordt door gemeenten soms te veel verwacht van eigen kracht, wordt te lang lichte hulp geboden en te lang gewacht met doorverwijzen, waardoor problemen escaleren. Blijkbaar ontbreekt de expertise om groepen te herkennen bij wie eigen kracht niet werkt, aldus de Kinderombudsman.

Zo is er, volgens professionals die aan het onderzoek van de Kinderombudsman hebben deelgenomen, bijvoorbeeld weinig bekendheid met het familiegroepsplan. Familiegroepsplannen zijn een belangrijk instrument om eigen kracht in te zetten en de regie bij ouders te houden. In de praktijk blijken deze echter nog weinig te worden opgesteld.

Om professionals van de juiste kennis en vaardigheden te voorzien, is in opleidingen (meer) aandacht nodig voor eigen kracht: wat het inhoudt, waar de grenzen liggen, en wanneer er doorverwezen moet worden.

Kennis delen

Gemeenten, beroepsopvoeders en jeugdhulpaanbieders zijn allemaal op hun eigen wijze bezig om vorm te geven aan de eigenkrachtbenadering en de doelstelling van de Jeugdwet. Om te voorkomen dat iedereen het wiel opnieuw moet uitvinden, is kennisdeling en verspreiding van succesvolle werkwijzen nodig. Dit gebeurt al in een aantal Academische Werkplaatsen Jeugd zoals ST-RAW (Samen Transformeren – Rotterdamse Academische Werkplaats). Het Nederlands Jeugdinstituut gaat de komende jaren meer aandacht besteden aan het verzamelen, verrijken, valideren en verspreiden van kennis over ‘eigen kracht’.

Monitoring en onderzoek van eigen kracht

Gemeenten zijn verplicht om onderzoek uit te voeren naar cliëntervaring, maar de uitkomsten van deze onderzoeken zijn onderling niet zonder meer te vergelijken. Gemeenten gebruiken niet allemaal de MCJO, waardoor vragen die aan ouders en jongeren gesteld worden vaak verschillen. Ook is het begrip ‘eigen kracht’ niet overal op dezelfde manier geconcretiseerd. Om echt zicht te krijgen op de mate waarin eigen kracht volgens ouders en jeugdigen met de decentralisatie wordt versterkt, zijn er uniforme vragenlijsten nodig, en moet er meer onderzoek worden gedaan. Het onderzoek dat de komende jaren in opdracht van Pro Juventute wordt uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut zal hieraan bijdragen. Het zal duidelijk maken of vanuit het perspectief van jeugdigen en ouders hun eigen kracht met de decentralisatie daadwerkelijk wordt versterkt.

Literatuur

- Baecke, J.A., Boer, R. de, Bremmer, P., Duenk, M., Kroon, D., Loeffen, M., Mobach, C. & Schuyt, M. (2009). *Evaluatieonderzoek Wet op de Jeugdzorg. Eindrapport*. Amersfoort: BMC Advies Management.
- Baracs, M. & Jong, A. de (2016). *Mijn belang voorop. Ontwikkelingen in de jeugdhulp in 2016*. Den Haag: De Kinderombudsman.
- Bartelink, C. (2010). *Signs of Safety*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Bartelink, C. & Verheijden, E. (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Beurden, S. van, Haan, M. de, Salhi, A. & Koutet, M. (2017). *Opvoeders van Shabab van nu. ervaringen van ouders in Rotterdam*. Utrecht/Rotterdam: Universiteit Utrecht en Stichting Attanmia.
- Boevink, W. (2009). *De Nederlandse Empowerment Vragenlijst*. Utrecht: Trimbos-instituut. Te downloaden van trimbos.nl.
- Boevink, W. (2009). *Lijfsbehoud, levenskunst en lessen om van te leren. HEE-gesch(r)ift*. Utrecht: Trimbos-instituut
- Boumans, J. (2016). *Naar het hart van empowerment. Deel 1. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. Utrecht: Trimbos-instituut/Movisie.
- Boumans, J. (2015). *Naar het hart van empowerment. Deel 2. Over de vraag wat werkt*. Utrecht: Trimbos-instituut/Movisie.
- Brink, C. (2013). *Zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. De begrippen ontward*. Utrecht: Movisie.
- Brink, C., Sok, K. & Verschelling, M. (2008). *De kracht van het netwerk. Empowerend en netwerkgericht werken in het AMW*. Utrecht: Movisie.
- Cebeon (2016). *Uitkomsten gemeentelijke cliëntervaringsonderzoeken Jeugdwet. Landelijke rapportage 2016*. (Amsterdam): Cebeon.
- Dam, L. van & Verhulst, S. (2016). *De JIM-aanpak. Een alternatief voor uithuisplaatsing van jongeren*. Amsterdam: Boom.
- Denktank Transformatie Jeugdinstel (2014). *Beter met minder. Bouwstenen voor de transformatie van het jeugdinstel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Dijkstra, S., Creemers, H., Asscher, J. & Stams, G.J. (2016a). *De inzet van familienetwerkberaden in de jeugdbescherming*. Den Haag: WODC Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Dijkstra, S., Creemers, H., Asscher, J., Dekovic, M. & Stams, G.J. (2016b). The effectiveness of family group conferencing in youth care: a meta-analysis. *Child Abuse & Neglect* 62, 100-110.
- Eigen Kracht Centrale (2015). *Opbrengst Eigen Kracht-conferenties. Resultaten en baten*. (Zwolle): Eigen Kracht Centrale.
- Gemengde interdepartementale werkgroep jeugdwelzijnsbeleid (1976). *Jeugdwelzijn. Op weg naar een samenhangend beleid*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Gruijter, M., Lem, S. van der & Berger, M. (2010). *Durf te dromen, over empowerment*. Rijswijk: Quantes.
- Horrevorts, E., Jansen, W. & Rodenburg, G. (2016). *Literatuurstudie naar de effectiviteit van interventies gericht op het bevorderen van eigen kracht*. Rotterdam: ST-RAW.
- Ince, D., Yperen, T. van & Valkestijn, M. (2013). *Top tien positieve ontwikkeling jeugd. Beschermende factoren in opvoeden en opgroeien*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Jumelet, H. & Wenink, J. (2012). *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP.
- Kesselring, M. (2016). *Partners in Parenting. A study on shared childrearing responsibilities between parents and nonparental adults*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Kesselring, M.C. (2010). *Allemaal opvoeders: Theoretische verkenning*. Gedownload van [Allemaal opvoeders](#).
- Kesselring, M., Winter, M. de, Horjus, B. & Yperen, T.A. van (2013). Allemaal opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden. *Pedagogiek*, 33(1), 5-20.
- Kesselring, M., Winter, M. de, Yperen, T. van & Horjus, B. (2015). De pedagogische civil society in praktijk. Een studie naar de effecten van de activiteiten binnen het programma Allemaal opvoeders. *Pedagogiek*, 35(3) 263-284.
- Klerk, S. de (2015). *Working according to the principle of the Wraparound Care Model (WCM) within the Opvoedpoli. The use of Empowerment enhancing practices*. Masterscriptie Universiteit van Amsterdam.
- Laffra, J. & Nikken, P. (2014). *Wat werkt bij het versterken van eigen kracht?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ministerie van Justitie & ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (1989). *Wet op de jeugdhulpverlening*. Den Haag: Ministerie van Justitie, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport & ministerie van Veiligheid en Justitie (2013). *Jeugdwet memorie van Toelichting*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ministerie van Veiligheid en Justitie.

- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2005). *Informatiebrochure Wet op de jeugdzorg*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Monitor Transitie jeugd (2017). *Rapportage 2016. Een overzicht van de meldingen van januari t/m december 2016*. (Amersfoort e.a.): Landelijk Platform GGZ e.a. Te downloaden van Monitortransitiejeugd.nl.
- Movisie (2017). *De Zelfredzaamheid-Matrix*. Utrecht: Movisie. Te downloaden van movisie.nl.
- Movisie (2013). *Wraparound Care Model*. Utrecht: Movisie. Te downloaden van movisie.nl.
- Nederlands Jeugdinstituut (2016a). *Dossier Eigen kracht*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Nederlands Jeugdinstituut (2016b). *Databank instrumenten en richtlijnen. Beschrijving Vragenlijst Empowerment*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Te downloaden van nji.nl.
- Nederlands Jeugdinstituut (2016c). *Praktijkvoorbeeld Samen1Plan.nl*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Te downloaden van nji.nl.
- Nederlands Jeugdinstituut (2016d). *Praktijkvoorbeeld VERVE (Veiligheid En Regie Voor Elk) – Overijssel*. Te downloaden van nji.nl.
- Nederlands Jeugdinstituut (2010). *Het versterken van de eigen kracht en het sociale netwerk van jeugdigen, ouders en gezinnen. 38 interventies uit de databank Effectieve Jeugdinterventies*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Nederlands Jeugdinstituut & Stichting Alexander (2017). *Tussenrapportage MCJO. Van meten naar verbeteren*. Utrecht/Amsterdam: Nederlands Jeugdinstituut/Stichting Alexander.
- Rozema, N., Meere, F. de, Smulders, L., Veenendaal, M. van & Vellekoop, M. (2016). *Cliëntervaringsonderzoek Wmo & Jeugd Utrecht 2015/2016*. Utrecht: Labyrinth / Verwey-Jonker Instituut.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd (2015). *Toegang tot jeugdhulp vanuit de wijkteams*. Utrecht: Samenwerkend Toezicht Jeugd / Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein (2016a). *Signaleren van onveiligheid bij jeugdigen in het sociaal domein en het toeleiden naar passende hulp en ondersteuning. Een onderzoek van Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein*. Utrecht: Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein (2016b). *Leren van calamiteiten 2, veiligheid van kinderen in kwetsbare gezinnen*. Utrecht: Samenwerkend Toezicht Jeugd / Toezicht Sociaal Domein.
- Straaten, B. van, Rodenburg, G. & Jansen, W. (2017). *Inventarisatie 'Eigen kracht interventies': Huidig hulpaanbod en bestaande kennis in de Rotterdamse jeugdhulpketen*. Rotterdam: ST-RAW.
- Timmerman-Kok, C. & Boluijt, P. (2016). *Cliëntervaringsonderzoek Jeugd gemeente Heerde*. Warnsveld: Gemeente Heerde / Evaluatiebureau Publieke Gezondheid.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2000). *Voortgangsrapportage beleidskader Jeugdzorg 2000-2003*. Kamerstuk 26816. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal (2013). *Regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedproblemen, psychische problemen en stoornissen (Jeugdwet)*. Tweede Kamer Vergaderjaar 2012-2013, 33684, nr. 3. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal.
- Uzozie, A., Carriere, L. & Strating, G. (2015). *Cliëntervaringsmonitor zorg voor jeugd 2014*. Amsterdam: Stichting Alexander / Universiteit van Amsterdam.
- VNG & Movisie (2016). *Onafhankelijke cliëntondersteuning. Een inventarisatie van verschijningsvormen in 29 gemeenten*. Utrecht/Den Haag: Movisie/VNG.
- VNG, Nederlands Jeugdinstituut, Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, Jeugdzorg Nederland, GGZ Nederland, Nederlands Instituut van Psychologen, Actiz en VGN (2015). *Harmonisatie outcome in jeugdhulp, jeugdgezondheidszorg, jeugdbescherming en jeugdreclassering*. (Den Haag e.a.): VNG e.a. Te downloaden van vng.nl.
- VNG, Stichting Alexander, Universiteit van Amsterdam (2015). *Modelvragenlijst Cliëntervaring Jongeren en Ouders (MCJO). Vragenlijst Ouders*. Te downloaden van vng.nl.
- VNG, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ministerie van Veiligheid en Justitie & Nederlands Jeugdinstituut (2016). *Het familiegroepsplan. Factsheet*. (Den Haag e.a.): VNG e.a. Te downloaden van voordejeugd.nl.
- Wagenaar, H. & Balder-van Seggelen, C. (2010). *Inzicht in eigen kracht. De werking van empowerment in Maatschappelijke Activeringscentra*. Utrecht: Movisie.
- Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg (2010). *Jeugdzorg dichterbij*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal.
- Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.
- Winter, M. de (2009). *Onderzoeksplan: versterking pedagogische civil society*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Yperen, T. van (2016). Om eigen kracht aan te spreken in de jeugdzorg heb je beroepskrachten nodig. Op: socialevraagstukken.nl, gepubliceerd op 4 augustus 2016.
- Yperen, T. van, Wijnen, B. & Hageraats, R. (2016). *Evaluatie Jeugdwet. Meer kwaliteit en minder zorgen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut

Bijlage 1. Zoektermen

Zoekterm

Eigen kracht
Empowerment
Sociale steun
Sociaal netwerk
Eigen regie
Zelf regie
Participatie
Pedagogische civil society
Beslissen over hulp
Vrijwillige inzet
Positief opvoedklimaat
Oplossingsgericht werken
Zelfredzaamheid
Netwerkgericht werken

Alle termen in combinatie met

Jeugdwet, jeugdbeleid, beleid
Jeugd, jongeren, kinderen, opvoeders, ouders
Definitie

Theorie
Meten
Monitor
Instrumenten
Interventies
Methoden/methodieken
Werkwijzen
Evaluatie
Onderzoek
Effect, Cliëntervaring/tevredenheid, praktijkvoorbeelden

Jeugdbeleid

Jeugdwet eigen kracht
Jeugdwet eigen kracht memorie van toelichting
Wet op de jeugdzorg 2000
Wet op de jeugdzorg 2004 2005
Jeugdwet 2009
Rapport van de Parlementaire werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg uit 2010

Bijlage 2. Vragen aan jongeren over de kwaliteit van hulp/ondersteuning, eigen kracht, effecten op zelfredzaamheid, zelfregie en eigen verantwoordelijkheid²

Kwaliteit en effectiviteit van hulp

Wat voor rapportcijfer geef je de hulp die je ontvangt?

Hoe tevreden of ontevreden ben je over:

- de duidelijkheid over wat je kan verwachten van de hulp?

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- Mijn hulpverlener(s) luistert/luisteren goed naar mij.
- Ik voel me serieus genomen door mijn hulpverlener(s)..
- De jeugdhulp die ik krijg helpt me goed.
- De hulp voldoet aan mijn wensen/behoeften.
- Er is goed geluisterd naar wat ik nodig heb.
- Er is goed naar mijn situatie gekeken.
- Ik ben tevreden over de gekozen oplossing (de hulp).
- Ik ben niet tevreden over de hoeveelheid/soort die ik krijg.

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- In het plan staat welke hulp mijn ouders/verzorgers of broers en zussen krijgen.
- In het plan staat de hulp die ik nodig heb beschreven.
- In het plan staat duidelijk aan welke doelen ik werk.
- In het plan staat duidelijk wie wat doet of gaat doen en wanneer.
- Ik ben tevreden over het opgestelde plan.
- Ik ben goed geholpen bij mijn vragen en problemen.
- Ik krijg voldoende informatie over de hulp.
- Ik voel me serieus genomen door de hulpverleners.
- De hulp sluit aan bij hoe ik in het leven sta.

Heeft de hulp jou geholpen?

Zijn verbeteringen in je situatie door de hulp gekomen?

² De vragen zijn afkomstig uit onderzoeken/monitors gericht op jongeren, zoals de monitor van de Kinderombudsman en de Modelvragenlijst Cliëntervaring Jongeren en Ouders van VNG. Vragen die voorgelegd werden aan ouders zijn grotendeels gelijk aan die van de jongeren, maar zijn dan vanuit het perspectief van ouders geformuleerd.

Zelfregie

Hoe tevreden of ontevreden ben je over: de inspraak die je hebt gehad bij het bepalen van de soort hulp?

Is er samen met jou (en je ouders) een plan gemaakt waarin staat welke hulp je wanneer krijgt en door wie?

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- Beslissingen over de hulp worden samen met mij genomen.
- We hebben in het gesprek samen naar oplossingen gezocht.
- Ik mocht mijn mening geven tijdens het gesprek.
- Er is goed naar mijn mening geluisterd.

Was je bij het gesprek aanwezig?

Eigen verantwoordelijkheid

Heeft de medewerker gevraagd wat jij of je ouders zelf kunnen doen om de hulpvraag op te lossen?

Zo ja, wat vond je ervan dat de medewerker dat aan jou (of je ouders) vroeg?

Zelfredzaamheid

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- Door de hulp kan ik beter mijn problemen oplossen.
- Door de hulp heb ik meer mensen in mijn omgeving die me helpen.
- Door de hulp woon ik op een goede plek.
- Door de hulp gaat het beter tussen mij en mijn ouders.
- Door de hulp voel ik mij op mijn gemak op de plek waar ik woon.
- Door de hulp voel ik me veilig op de plek waar ik woon.
- Door de hulp kan ik beter omgaan met mijn gevoelens.
- Door de hulp voel ik me beter.
- Ik kan mij beter redden door de hulp of ondersteuning die ik krijg.*

Ervaren effect op participatie

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- Door de hulp gaat het beter op school.
- Door de hulp gaat het beter op mijn werk.
- Door de hulp besteed ik mijn vrije tijd beter.
- Door de hulp heb ik het gevoel dat er naar mij geluisterd wordt.
- Door de hulp is mijn relatie met vrienden en anderen beter geworden.

Effect op zich kunnen handhaven

In hoeverre ben je het eens met de volgende stellingen:

- Door de hulp gaat het beter met mijn gedrag.
- Door de hulp denk ik dat ik op het rechte pad blijf.
- Door de hulp vind ik het makkelijker om me aan de regels te houden.
- Door de hulp heb ik meer energie gekregen om door te gaan.
- Door de hulp heb ik meer vertrouwen in de toekomst.
- Door de hulp kan ik me beter staande houden.

> Colofon

© 2017 Nederlands Jeugdinstituut

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en / of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige ander wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteurs Deniz Ince, Anne Schmidt

Fotografie Martine Hoving

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Nederlands
Jeugdinstituut

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221
3501 DE Utrecht

T 030 230 6344

E info@nji.nl

www.nji.nl